

597748

288101

VEÉR JUDIT

ÉLETRAJZA

IRTA

HOMONNAI BETTI.

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG.

1914.

MTA
KIK

0 00004 96275 5

401898

MAGYARAKADEMIA
KÖNYVTÁRA

M. TUD. KÖNYVTÁRA
Könyvtelt. 4322 196 SZ.

A VEÉR-CSALÁD.

A Veér-család Erdély ősrégi nemes családja. Pontos adatunk a család eredetéről nincs. Muron községből (Békés vm.) származik. Mátyás alatt tűnik fel, a mikor oroszi (de Uroz) Vér András Szent Erzsébetnek udvarnoka s mint ilyen Mátyás királytól Kőrös-Tarcsát,¹⁾ Szarvas helységet²⁾ kapja szolgálatai jutalmául. II. Lajos alatt Vér (II.) András étekfogó és II. Ulászló 1509-ben megújítja czimerüket.³⁾ Ennek az Andrásnak lehetett az atyja Vér (I.) András, kiől nyelvünknek egyik legrégibb okleveles emléke maradt ránk: a legrégibb magyar nyugta 1493-ból és egy 1504-ből való záloglevél.⁴⁾ Valószínűleg tőle maradt az az oklevél-kivonat is, mely a gr. Teleki-család gyömrői levéltárában van meg. Egy 137 darabból álló töredék, melyből a 38 első darab 1423-tól 1552-ig terjedő oklevél egyenlő kézírással kivonatolva, mely 1504-ben megszűnik.⁵⁾

A XVII. században a Veér-familia *Mihálylyal* Erdélybe szakad.⁶⁾ *Mihálynak* két fia volt: *Gáspár* és *György*. Ez utóbbinak felesége Bessenyei Anna volt⁷⁾, kinek gyermekei *Judit* (Toldi Miklósné, majd Teleki Mihályné), *Krisztina* (Kaszáné, majd Bánffy Zsigmondné), *György*, 1660-ban kolozsvári alkapitány és *Anna*.⁸⁾

A gr. Teleki-család marosvásárhelyi levéltárában levő táblázat szerint: Ör. Vér Mihály első felesége Korniss Kata, második Dolhai Ilona. Ez utóbbitól való gyermekei: Veér Mihály, ör. Veér György és Veér Gáspár. Veér Györgynek öt gyermekéről van említés, u. m.:

---

¹⁾ Békés vármegyében.

²⁾ Most mezőváros.

³⁾ Turul 1905., XXIII., 84. Muronyi Vér András czimerlevele 1509-ből.

⁴⁾ Vér András záloglevele 1504-ből. Eredetije a Magyar Nemzeti Muzeum kiállításában. (Kiadva: Századok, 1872., 408. l.)

⁵⁾ Magyar Nyelv, 1914 január.

⁶⁾ Köváry: Erdély nevezetesebb családai, 253. l.

⁷⁾ Turul, VII., 15. Széll Farkas közl.

⁸⁾ Nagy Iván: Magyarország Családai, XII., 117. l.

György, Judit, Christina, Anna, Kata.¹⁾ Ez adatok a más forrásokban található többszörös ellenmondások miatt nem kétségtelen hitelűek, annyit azonban teljes biztossággal megtudunk belőlük, hogy Veér Judit, ki később Teleki Mihály felesége lett,²⁾ Veér György egyik leánya volt.

Veér Judit fiatalsága. Toldi Miklós hitvese.

Veér György gyermekei közül *Judit* életéről tudunk legtöbbet. Születési évéről nem találtunk ugyan adatot, de utbaigazítást nyerhetünk egyik leányának, Annának (Apafy Miklósné) 1719 márczius 19-én Nagysajón kelt és öcscséhez, Teleki Sándor grófhoz intézett leveléből.³⁾ Ebben említi, hogy anyja „21. esztendőben járt“, mikor Teleki Mihályhoz feleségül ment. E házasság 1661 februárban történt⁴⁾ s így Judit 1640 vagy 1641-ben születhetett. Gyermekeveiről jóformán semmit sem tudunk, de feltehetjük, hogy nevelése olyan volt, mint a korabeli többi leányoké. Gondos, vallásos, családias, mert szinte példaképe a hű feleségnek, jó anyának s vallásos nőnek.

Teleki Anna arra is ad felvilágosítást, hogy mikor mehetett anyja Toldi Miklóshoz, mert ezt írja: . . . »Az édes asszonyom anyám, mikor Lengyelországban mentek, Toldi Miklós felesége volt. Csak fél esztendeig élhettek edgyütt, osztán odaveszett Toldi Miklós.«⁵⁾ Toldi Miklós a lengyel hadjáratba elkísérte II. Rákóczi Györgyöt s fogságba esván, ott is lelte halálát. Ez a hadjárat 1657-ben volt, tehát Veér Judit első házassága 1656-ban történt. Férje elmenetelétől „öt esztendeig özvegyelt, valamig szemmel látott bizonyságok nem találkoztak, hogy odaveszett. Mikor egynehányan megesküdték rajta, hogy levágták, öt esztendő múlva úgy ment az édesatyámhoz.“⁶⁾ (t. i. Teleki Mihályhoz.)

Ez az adat nem pontos, mert Judit már 1661-ben felesége volt Teleki Mihálynak s így özvegysége csak 4 évig tartott. A fontos ebben az, hogy e levélből tudjuk meg, hogy Veér Judit nem sokáig élt együtt Toldi Miklóssal. Milyen volt Veér Judit élete e házasság alatt, még csak nem is sejtjük, valamint azt sem, hogy férje milyen ember volt. A lengyel hadjárat után Judit jó ideig bizonytalanságban volt férje sorsa felől. A fogságba esettekről csak akkor kaphattak hírt, ha valaki kiszabadult s ez véletlenül ismerte az illetőt, vagy együtt volt vele. Rosályi Kún István, ki a Toldi-fiuk gyámja volt, tudakozódott Toldi Miklós

¹⁾ Gr. Teleki Sándor kezével irt 5. sz. táblázat.

²⁾ Turul, VII., 15. Széll Farkas közl.

³⁾ Genealogiai füz., 1911., 87. l.

⁴⁾ Teleki M. levelezése, II. k., 31. l.

⁵⁾ Genealogiai füz. 1911. 87. lap.

⁶⁾ U. o.

sorsa felől s 1658 április 5-én Rosályról értesíti Juditot, hogy a szolgálai „beszélletek olyan katonákkal, az kik onnét az tatároktól szabadul-
tanak, az kik azt mondták bizonyosan, hogy akkor még, mikor ők
eljöttek, szemekkel látván életben hadták.“¹⁾

Ezután Judit másfél esztendeig nem hallott semmi bizonyosat
fogságba került uráról. Ekkor jutott sógorának, Toldi Györgynek tudom-
ására bátyja halála és sietett özvegyét róla tudósítani. 1659 szept.
19-én írta Nagy-Dobosról: „Kegyelmednek bizonyosan irhatom az
szegény bátyám uram halálát, mert az kállai hadnagy, Kocsonyás Bol-
disár mostan szabadult ki és ű kegyelme mondja bizonyosan, hogy
szemeivel látta fogságában szegény bátyám uramat, hogy Isten ez
világból kioltotta. az melynek kegyelmed bizonyosan végére mehet
Kocsonyás Uramtúl.“²⁾

Teleki Mihály oldalán.

A husz évet alig meghaladott özvegy igyekezett minden módon
biztos hirt venni uráról; mikor végre saját testvére erősítette meg
előtte bátyja halálát, nem volt szükség a további várakozásra. Új
frigyre lépett: Teleki Mihály felesége lett, a ki szintén özvegyen élt
ekkor.

Ez a házasság nem volt hevenyészett. A hitvestársak már régebben
ismerték egymást. Akkoriban, a mikor még Teleki Mihály is nőtlen
volt és Veér Judit is hajadon, történtek lépések arra, hogy egymáséi
legyenek. Veér Judit ekkor sem ellenkezett volna, hogy Teleki hitvesévé
legyen, hanem a dolog elmulott. Nyilván a Veér-család támasztott
nehézségeket; az bizonyos, hogy Teleki Jánosné, Mihály édesanyján
nem mult a dolog. Ő szívesen látta volna menyének Juditot.³⁾ Már csak
azért is, mert a két családot régen ápolt barátság kötötte egymáshoz.
A barátság még abban az időben keletkezett, mikor még Teleki János,
Mihály atyja Rákóczi alatt borosjenői kapitány s Judit atyja, György
zarándi főispán és borosjenői várnagy volt.⁴⁾ Ebből érthető, hogy Mihály
anyja a barátságot szorosabbra akarta vonni azzal, hogy a fiatalokat
összeházasítja.

Teleki Mihály ekkor II. Rákóczi György udvarában élt, mint annak
belső embere. Mikor e házasság terve meghiusult, Pekry Ferencz
leányát ajánlja neki. Különben pedig úgy nyilatkozik, hogy a kit a fia
választ, az neki is jó lesz: „Ne nézz a jószágosra — írja fiának —

¹⁾ Miss 669.: Gr. Teleki Cs. marosvásárhelyi levéltára.

²⁾ Miss 669.: Gr. Teleki M. marosvásárhelyi levéltára.

³⁾ Gr. Teleki Géza: Teleki Mihály anyja. Századok, 1904., 501—503. lap.

⁴⁾ Gr. Teleki Géza: Teleki Mihály anyja. Századok, 1904., 501—503. lap.

csak legyen tökéletes jámbor.“¹⁾ Teleki nem meri a Pekry-leányt megkérni, hanem azt válaszolja anyjának, hogy az „fő ember gyermekének való.“ Anyja biztatja, hogy csak kéresse meg, mert ha főember gyermekeinek való is, néha a szegény nemes ember gyermekének is szolgál a szerencse. S mikor fia nem hajlik, tovább folytatja az ajánlgatást. Náluk a szomszédban is van két leány. kik közül az egyiket biztosan odaadják.

Telekit nemcsak az anyja, hanem az egész családja igyekszik nőülésre bírni, mert minden oldalról ajánlgatnak neki leányt. Végre eljegyzi Torma Borbálát, nénjei: Bornemisza Kata (Bethlen Mihályné) és Bornemisza Zsuzsánna (Kemény Boldizsárné) ajánlatára,²⁾ kit azonban anyja nem szívesen vesz. E nézetének bizonyosan mások előtt is kifejezést ad. mi fülébe jut Bornemisza Katának is, ki egész megijedve írja Telekinek 1657 október 8-án Pusztá-Kamarásról: azt hallotta, hogy anyja szeretné. ha ő elhagyná menyasszonyát, a kis Boriczát. Ezt ne tegye meg, mert ő reá nagy szégyent hozna. Mire Teleki megnyugtatta nénjét, hogy ő jó szívvvel van „Boricza asszony“ iránt. Ugyanekkor azon is gondolkodik, hogy odahagyja a szolgálatot, hazajön s családot alapít. De anyja mindig inti, figyelmezteti. hogy csak tartson ki a fejelelem mellett. Tudja, hogy fia állhatatlan, hirtelen természetű, ezért gyakran korholja, sőt néha erősebben is rászól levelében. S habár e szigor alatt mindig ott van az anyai szeretet, mely fiát tökéletesnek akarja látni. Telekinek mégsem esik jól a korholás és panaszkodik nénjének is ezért. De csakhamar megenyhül a neheztelés, sőt Teleki Jánosné már abba is belenyugszik. hogy fia Torma Borbálát elvegye. Ajándékkal is kedveskedik jövőendő menyének, ki azonban 1658 május 3-án himlőben meghalt. Teleki Jánosné igazán szomorkodik fia bánatán, levélben vigasztalván. Mentegeti magát, hogy sohasem volt balítélettel a mátkájához, de természete nem olyan, hogy hizelegni tudna. Teleki nem hisz anyja igaz részvételében s Bornemisza Kata nénjének küldi el a levelét megmutatni, ki biztatja, hogy engesztelje ki anyját. hihet az őszinteségében, „mert bizony nem olyan természetű néném-asszony. hogy csak külső színből olyat írta.“³⁾ Szókimondó asszony volt a Teleki anyja, de a szíve jó s igazán fájlalta fia bánatát.

¹⁾ Teleki M. levelezése, I. K., 55. l.

²⁾ Teleki anyjának unokanővérei.

³⁾ Teleki Mihály lev. I. K. 193. Teleki Mihály gyászverse is fenmaradt Torma Borbála halála fölött:

»Barbara Thorma mihi Michaely nupserat olim
Telechio sponso, quando superstes erat.
At nunc sanctorum qui verus sponsus habetur,

A zavaros idő épen alkalmas volt arra, hogy Teleki szomorúságát felejteni tudja. A török Barcsayt teszi meg fejedelemnek, mi természetesen nem történik oly egyszerűen, nyugalmasan, mert II. Rákóczi György híveit erőszakkal akarják az új fejedelem hűségére esketni. A török végigpusztítja Erdélyt, Barcsay az adót kiméletlenül szedi, s a már úgyszólván túlterhelt országban mindenütt a nyomor, az inség üti fel a fejét. Jellemzően ír a helyzetről Bornemisza Kata Telekinek: Nagyon meglátogatott bűneinkért az Isten, mert „hul elment az dereka az pogányságnak, soha Jeruzsálemben sem volt rettenetesebb veszedelem mint ebben az szegény országban.“¹⁾

Telekinek sehogy sem tetszik most a helyzete. Úgy látszik, többször gondol arra, hogy Rákóczit elhagyja, mert tapasztaljuk, hogy anyja gyakran figyelmezteti leveleiben, hogy tartson ki a fejedelem mellett. Akárki akármit mondjon is, el ne hagyja most urát, ki őt oktatta, taníttatta, mert az nem volna emberséges dolog, ha bajában magára hagyná. Gondoljon arra, mint esnék önmagának, ha hasonló helyzetben szolgálja, kiben megbízott, elpártolna tőle. Ha mindenki elpártol is Rákóczitól, ő ne pártoljon, „mert valahul az Isten Rákóczi Györgyöt megtelepíti, mindenkor tud még egy szolgának kenyeret, ruhát adni.“²⁾

Christus eam sancto iungit amore sibi.
Vix fueram hac dignus cum virgine foedere iungi,
Nam prius hanc Christo iunxerat alma fides
Ergo vale o sponsi coelestis candida sponsa
Ante thronum sponsi gaudia carpe tui
Foelices tedae, resonant ubi nabla tubaepue et
Dulce beatorum sancta corona melos.
Fac Deus, hos inter convivas laetus ut olim
Nectaris Ambrosy pocula plena bibam.

Obyt die 3. May aetatis Suae 13.

Gr. Teleki nemz. lt. Marosvásárhely. Dipl. 3302.

Torma Borbálának temetési meghívóját is megtaláltuk: gr Teleki Nmr. lt. Mvásárhely Miss 745.

»Mivel Istennek el végzett decretoma, hogy minden ez világi született embereknek meg kelljen a szomorú halált kóstolni. Ezen halandóság levén vezérem. Az öcsém Teleki Mihály mátkája, nemzetes (girolti?) Torma Pál uram Leánya Barbara Asszony, kit mintha az öcsém el jedzett (kihúzza: egy üdőtől fogva) én tartottam és ezen hónap 3. napján Reggel kilencz tíz óra között . . . . betegeskedési után; Lelkét az ő Istenének megh adá; kinek meg hidegedett testének egyeb már nem kívántatik az tisztességes eltemetés-nél stb. . . .

¹⁾ Teleki Mihály lev. I. k., 276. l.

²⁾ Teleki Mihály lev., I. k., 275.

Ezalatt azonban mult az idő és Teleki új házasságra gondolt. Anyja már előbb ajánlotta neki Pekry Ferencz leányát Zsófiát, kit akkor nem mert megkérni. mert félt, hogy nem adják neki. Most azonban elküldte puhatolózni Veér Zsigmondot és Veér Györgyöt, hogy neki adnák-e a leányt? Pekry Ferencz adta volna, de Zsófia ellenkezett, hogy ő olyan „üszögös szempéter forma emberhez nem megy“. De a rokonai erre azt mondták, hogy ha nem is olyan szép Teleki, de emberséges, derék legény, ki szolgálatra való. Addig beszéltek, míg Zsófia beleegyezett abba, hogy Teleki leánynézőbe jöjjön hozzájuk jó reménységgel.¹⁾ E biztatásra hamarosan el is megy, Zsófiát eljegyzi és 1659 július 2-ik felében — a fejedelem tudta nélkül — megtartották az esküvőt. Rákóczi neheztelt is ezért, mert a Pekry és Veér család Barcsay pártján volt s bizonyosan arra gondolt, hogy Teleki is elpártol e házasság miatt tőle. Mások is gondoltak erre, sőt Dalmady István levelében többször figyelmezteti is őt, hogy házasságával oda ne kösse magát Barcsayhoz, mert Isten áldása nem lesz rajta.²⁾

Az aggodalom azonban alaptalannak bizonyult, mert Teleki a házasság megkötése után, ifjú feleségét otthon hagyva, visszatért a fejedelem szolgálatára, ki éppen ekkor ment vissza Erdélybe, hogy Barcsayt elűzze és ismét elfoglalja Erdély fejedelemségét. A török meg akarta boszulni, hogy Rákóczi nem mondott le a fejedelemségről, ismét betört az országba, iszonyú pusztítást vitt véghez. Rákóczit a gyalui csatában megverte, ki az itt kapott sebeibe 1660-ban Váradon belehalt.

Teleki Rákóczi mellett szolgálván, pár hónapig levelezgetett feleségével, kit azonban fiatalokra ellenére — nem tudjuk milyen betegségben, mert még január elején Váradról írott levelében nem panaszkodik betegségről — elragadt a halál 1660. február elején. Teleki egy időben feleségét és urát veszti. Nagy szomorúság volt ez. Vigasztalni próbálják őt jóakarói, hogy ő még fiatal, kiheveri a csapást.

S hamarosan meg is nyugodott felesége elvesztésében. Dalmady István már márcziusban azt írja neki, hogy Teleki újabb házasodásán gondolkodik. S bizonyos, hogy ő is hasonló gondolatokkal foglalkozott, mert a jelek rövidesen ezt igazolták.

Veér Juditot akarta elvenni, ki meghalt feleségének rokona volt. A két nő levelezgetett is egymással 1659-ben, midőn Pekry Zsófia férjhez készül Telekihez; Judit tréfálkozva írja „édes kedves öcsém Asszon az melyet nem hittem volna kegyelmedhez olyant hallottam most kegyelmed felől, hogy edgy ifju legénre erővel reá akar kegyelmed eskünni: az mely dologh ha úgy vagyon, nem kicsiny szemérem, de én azt mondom, hogy úgy esküdgység kegyelmed az ártatlan em-

¹⁾ U. o., 356.

²⁾ Teleki Mihály lev., I. k., 373.

berre, hogy mások megh ne haragudgyanak érette; no én ez dologról többet nem irhatok, ha Isten kegyelmedet szemem eleiben hozza, többet beszélek, az melyet szivem szerint akarnék látni.«¹⁾ Mintha a tréfálkozás mellett egy kis komoly hang szólana a levélből! Vajjon nem gondolt-e Veér Judit arra, hogy ő is szívesen menne Telekihez feleségül? Későbbi pár levelében is említi Zsófia férjhezmenetelét tréfás hangnemben, mely alatt azonban mintha valami komolyabb érzés feküdne. Biztosítja Zsófiát, hogy »bizonyos dologért« nem haragszik, alig várja a szembenléte, hogy erről beszélhessen. Mi lehet e »bizonyos dolog«? Szinte hajlandók vagyunk hinni, hogy Zsófia azt hitte, hogy Veér Judit haragszik azért, mert ő Telekihez megy. Talán ennek is volt köze ahhoz, hogy Pekry Zsófia nem szívesen lett Teleki felesége?

Az 1660. év elején Veér Judit és Kaszáné nővére is Pekry Zsófiánál vannak Váradon. Teleki feleségéhez írott levelében szeretetteljesen üdvözlí őt: »Toldiné asszonyomnak, az édesemnek mondd szolgálatomat; hirem nélkül férjhez ne menjen, mert kéri most tülem, én akarom eladni ő kegyelmét.«²⁾

Toldi Miklós halálának hire után Juditnak pörös ügyei voltak sógorával Toldi Györggyel, ki nem akarta a neki járó köteles részt kiadni. Teleki most — neje halála után — előzékenyen kezébe vette az ügyet s igyekezett egy és más dologgal kedveskedni a fiatal özvegynek. Közben kérdezősködött, tudakozódott, hogy Toldi Miklós biztosan odaveszett-e és hogy neki adnák-e Juditot? Veér Mihály, kit Teleki e feladattal megbízott, azzal a hírrel jött vissza, hogy találkozott Barmos Andrással, ki egy László Mihály vagy János nevű katonától hallotta, hogy az szemével látta, mikor Toldinak fejét vették. Aztán beszélt Veér Ferenczcel (ki Juditnak közeli rokona volt),³⁾ a ki azt az ellenvetést hozta elő, hogy Juditot nem teheti feleségévé, mert közeli vérrokona. Ugyanezt mondta Veér György is, Judit nagybátyja. Erre Kaszáné, Judit nővére azt ajánlotta, hogy forduljanak a paphoz és ott kérjenek tanácsot a kényes ügyben. Veér Mihály elment a paphoz és nem mondta meg, kikről van szó, hanem egy papirra felírta általánosságban a leszármazási táblázatot. S a pap azt mondta, hogy lelkiismerettel elveheti Teleki, mert neki egyik sem közeli vérrokona, csak feleségének volt az.⁴⁾ Teleki örült a hírnek és Veér Mihály tanácsára Kaszánétól meg is kérte Judit kezét, ki örömmel egyezett bele, hogy huga Telekihez menjen, a mire Judit 1660. év vége felé menyasszonya is lett.

Teleki nagyon szerette volna, ha az esküvő hamarosan megtört-

¹⁾ Teleki nemz. levéltára. Miss 141.

²⁾ Teleki Mihály lev. I. K. 472.

³⁾ Unokabátyja volt. A gr. Teleki nemz. levéltárában található 5. sz. leszám. táblázat.

⁴⁾ Teleki M. lev. I. 524.

ténik, de a körülmények nem engedték. Állandóan levelet vált Judittal és Veér Krisztinával (Kaszáné) s minden levelében írja, hogy ő szavát állja, csak Judit meg ne változzék érzéseiben s egyszersmind a legmegnyerőbb szerepben, a védelmező szerepében lép fel s teszi magát nélkülözhetetlenné választottja szemében. Az özvegy gyenge kezéből foszladozó vagyron megtartása körül buzgólkodik. Judit remetemezei birtoka visszaszerzése iránt teszi meg a lépéseket az új fejedelemtől, Kemény Jánosnál. kinek Barcsay Ákos lemondása után, felesküdt. Értesíti Juditot arról, hogy az új fejedelem 12 napi gyűlést hirdetett Szászrégenbe. Jó lenne, ha eljönne a gyűlésre, mert Toldi György is ott lesz, legalább személyesen beszélhetnének Remetemezőről. Judit azonban nem mehetett a gyűlésre. Teleki maga járt közbe a fejedelemtől, magához kérte rosályi Kun István testamentumát, melylyel igazolta Judit követelésének jogosságát: a fejedelem jóakarátját ígérte. A végleges egyezés azonban csak 1668 december 2-án ment végbe. Az egyezés elmondja, hogy a Toldi-fiuknak Kun István volt a gyámjuk, ki a reábizott 2666 aranyat elköltvén, helyette Szatmár vármegyében Remete nevű és Balátafalva falukat hagyta; ezt Toldi György vette kézhez; míg Veér Judit férje meghatározott részbirtokában levő krakkói udvarházát és birtokrészét, a tiburi és királypataki részeket. Toldi György nem tette le Veér Judit hozományát, első urától birt több jószágát elvette, noha a szóban forgó jószágokért az adót más ember: Teleki Mihály tette le. Ezért a következőkben egyeznek meg: Toldi György a nevezett birtokokat Veér Juditnak köti le, de ennek halála után — csupán maga, vagy gyermekei számára — 4000 forintot visszaválthatja. A kiváltás idejét 3 hónappal előbb jelezni kell a kiváltóknak. Toldi György nem ellenzi, hogy Veér Judit fejedelmi jóváhagyást kérjen az egyezsége. A régi jószágokból azon faluban, a melyikben Toldi kívánja, egy házihelyet ad Veér Judit. És végül, hogy a szerződést megállják, 2000 frt vinculumot kötnek ki.¹⁾

Mialatt a gyűlés tartott, Judit Krakkóba ment, mert az ottani birtokát Thököly tiszttartója elfoglalta, a ki adóba 54 forintot fizetett le érte. Teleki azt ajánlotta Juditnak, hogy ígérje meg a tiszttartónak az 54 forintot;²⁾ ha nincs neki, ő küld pénzt. Különben tartózkodjék addig Krakkóban, míg ő odajuthat. Csak édesanyját helyezi el, közben beszél nénjeihez, kiket értesít házasságáról és siet az ő »Jutkájá«-hoz. hogy egymáséi legyenek. Judit örömmel várja Telekit, ő nem mehet eléje — írja — mert az nem illenék.³⁾

Az esküvőt azonban halasztani kellett, mert Teleki huga Erzsébet Szabó Gergelyné és Kemény Boldizsárné lánya meghaltak az akkor

¹⁾ Gr. Teleki nemz. marosvásárhelyi levéltára. Dipl. 8844. sz.

²⁾ Teleki Mihály lev. II. K. 6.

pusztító pestisben, s ezeknek eltemetetéséről Telekinek kellett gondoskodni. Azonkívül Teleki Jánosné is betegeskedett. Teleki biztatja menyasszonyát, hogy csak legyen vigan, mert két hét múlva a pap prédikálását még szebbnek fogja tartani, mint eddig.¹⁾

Az esküvő a Teleki által jelzett időben, valószínűleg február 25-én meg is történt. Az ifjú pár Paszmosra ment, de nem sokáig maradhattott együtt, mert Teleki már márczius 13-án Buzán van ismét. Innen küld feleségének a szükségletek fedezésére 60 forintot és óva inti, hogy a »meregyes« emberektől tartózkodjék. Judit gondolatának legnagyobb része ott van a táborban férjénél s ha az álom elnyomja, akkor is az ő képe foglalkoztatja; remeg, ha rosszra magyarázható álmot lát. Minél többször szeretne róla hirt hallani, kéri is urát, engedje meg, hogy minden héten egy szolgáját küldje hozzá, hogy láthassa és hirt vigyen róla, mert így könnyebb lesz elviselni a távolléte okozta szomorúságot. A gazdasági ügyekről is szorgalmasan beszámol. Még kezdő háziasszony s mindenben rászorul férje tanácsára. Panaszkodik, hogy nem kap tyukot, ludat, konyhára való élést. Bizony nehéz dolog így mindent ellátni. Ura csodálkozik, hogy nem kap elég konyhára valót, »holott az oda való tartománynál Erdélyben is nincsen bővebb föld.« Tanácscsal szolgál, hogy hol tudnak könnyebben egyet s mást beszerezni. Örömmel jelenti feleségének, hogy donatióval tér haza, mert a fejedelem neki adta Paszmost.

Ekkor azonban nem juthatott haza, mert az ország ügyei nem engedték. A török nem akarta Kemény Jánost megtérni, ki elfogatta Barcsai Ákost öcscsével Andrással együtt. Ezért fenyegetőzött a nagyvezér s Kemény Bánffy Dénest küldte az udvarhoz, hogy német segítséget eszközöljön ki, míg Teleki a fejedelem parancsából 1661 április 23-ára Beszterczére gyűlést hívott össze. Teleki kedveskedni akarván a fejedelemasszonynak, kéri feleségét, hogy szedessen minél több violát és küldje azt el. Judit el is küldi a violát a fejedelemnének, sőt szerelmes urának is küld egy bokrétát papirba takarva nagypéntek napjára, hogy arról jussor férje eszébe.

Áprilisban meg volt Beszterczén a gyűlés, hogy a »szomszéd hatalmas nemzetek mindenfelőli készülődése« őket készületlenül ne találja. Itt esténként nagyon vigan lehettek, mert Teleki azt írja feleségének, hogy nem tud irni, mert reszket a keze a bortul. Judit mindig óvja őt a borivástól, mely neki nagyon ártott, de lehetetlen volt ekkor

¹⁾ Kéri Juditot, hogy úgy 25-ére készüljön el, mert az esküvőt akkorra megtartják s aztán rögtön Paszmosra mennek, miért is tartsa készen az ökrös szekereket, melyen holmiját elszállítsák. Teleki Mih. lev. II. K. 31. Egy elismervény szerint, mely 1661 ápr. 5-ről szól, a krakkói prédikátor Simon János volt.

az ivási szokások alól kibúvót találni, mely néha mértéktelenségekre is ragadta.

Bánffy Dénes sehogysem tudott megegyezésre jutni Bécsben a segítség dolgában. Pedig a helyzet aggasztó volt, mert a nagyvezér titkos parancsokat küldött a városokra, hogy ne szolgálják Kemény Jánost, ~~az~~ ki. A fejedelem szorongatott helyzetében májusban Telekit küldi Bécsbe, a ki ki is eszközli, hogy a császár néhány várba titokban német őrséget küld. Teleki június elején érkezik vissza Radnótra jelentést tenni a fejedelemnek. Mentegőzik levelében Judit előtt, hogy előbb nem hazament, mire Judit azt válaszolja, hogy szerette volna, ha hazajön, de ha a becsület azt kívánta, hogy előbb Radnótra menjen. belenyugszik.¹⁾

A kétséges helyzetben gondoskodni kell az asszonyok biztonságáról. A fejedelem úgy intézkedik, hogy Bánffy Dénesné és Teleki háza népe Deésen várják be a fejedelemasszonyt. Ezt közli Teleki feleségével, biztatja, hogy ne féljen, mert a fejedelemnek sok jó barátja van. Az asszonyok nem mernek Deésre bemenni, mert ott járvány volt és Szamosujvárbán szállnak meg. Teleki ezt meghallván, hirtelen haraggal ír nejének: »Tudod azt, hogy a szolgálmban sem szeretem, mikor az én parancsolatomat nem fogadja, ha szintén jót cselekednék is. Neked is megmondottam vala, ha szintén jó hirt hallatok is, de mig én utánnatok nem küldök, vissza ne térjetek. Feleség, vagy ti viseljétek gondot én reám. én szótokat fogadom, de egyébaránt hidd el, jól nem leszen a dolog.«²⁾ Judit asszonyi engedelmességgel csillapitgatja férje haragját, kifejezve, hogy ő nem akart a parancsolat ellen vétetni, de a járvány miatt nem mertek bemenni a városba.

Teleki a marosujvári táborban volt a fejedelemmel. Az asszonyok nem lehettek Szamosujvárott valami nagy biztonságban, mert július 9-én Kővárba mentek. Judit többször hívta férjét, mert közte és a fejedelemasszony között nem volt valami jó a viszony, azonkívül nehezen tudott az anyósával is megférni. Az egyenetlenség még Szamosujvárott kezdődött, mikor az öreg asszony levélben panaszkodott fiának, hogy Judit nem mutatja meg a tőle kapott leveleket. Judit ezt, tagadta. Neki magának olvassa fel a leveleket. Apró viszálykodások elmérgesítették a viszonyt s szegény Judit helyzete mind szomorúbb lett. Férje kéri őt, hogy tűrjön, mig ő visszatér a táborból, akkor változtat a helyzeten. Bizony a türelemből jókorát kellett birnia a fiatal asszonynak, ha békésen akart élni napával; mert Teleki Jánosné kivételes természet volt. Kemény katonás, szokimondó asszony, ki fiát és nénjeit is igen gyakran megbántotta érzékenységeiben. Judit megbánja, hogy férjének

¹⁾ Teleki Mihály lev., II. k., '84.

²⁾ Gr. Teleki nemz. levéltára Miss 765.

aggodalmat szerez panaszkodásával s igyekszik a helyzetet békésnek feltüntetni. Most már semmi különösebb oka nincs a panaszra — írja nemsokára — ami Szamosujvárott történt, az itt nem folytatódik. Minden jó volna, ha nem féltene annyira urát a betegségtől, vagy a haláltól. Egyetlen öröme, ha tőle kap levelet, de bizony ez örömét is mindig ki kell várni, mert a posta nem mindig pontos. Kimegy a hegyoldalra és azt gondolja, milyen jó is lenne, ha csak egy kis távolságra is megláthatná urát, de aztán mindig közelebb kívánja őt.

Szomorú azért is, mert férje az embereivel nem mindig bánik szépen, hirtelen haragjában gyakran elragadtatja magát. A szegény beteges, érzékeny asszony mindig rémképeket lát és Isten büntetésének tartja a csapásokat. Egy alkalommal az egyik szolga nem tett valamit Judit kedvére; ezt megírja férjének, ki fenyegetőzik, hogy ha kezébe kerül a béres, nem eszik többet; mire Judit azt válaszolja, hogy bizony ezzel a cselekedettel neki semmi örömet sem okozna, mert azért nem szabadítja meg őket az Isten, mert »az éktelen kegyetlenségért« nem méltók a kegyére.

Teleki hallgat ugyan felesége emberszerető szavaira, de hirtelen haragját nem tudja mindig megfékezni. Csak felesége szeretetében válik gyöngéddé, mert még üdvözülni sem kíván nála nélkül. Fáj, hogy oly soká egyedül kell őt hagynia, de ha a haza kívánja. Most Deés felé mennek — írja — s ha az ellenség utánuk nyomult, Kővár vagy Máramaros felé huzódnak, mert a török mindjobban nyomul előre.

A fejedelemasszony Kővártól Husztra készült s megígérte Bánffyénak, hogy őt magával viszi, míg Juditnak egy szót sem szólt erről. Már előzőleg Szamosujvárott sem szívesen osztotta meg Judittal a szállást s mikor ez Telekinek a tudomására jutott, nagyon fájlalta. Irta is Juditnak, hogy csak most az egyszer szabadithassa meg őt, soha sem alkalmatlankodik a fejedeleméknek. Most sem tette volna, ha a fejedelemék nem ígértek annyiszor, hogy feleségének s háza népének gondját viselik: ¹⁾ Azt tanácsolja Juditnak, hogy senkivel se éreztesse neheztelését, ő majd beszél e dologban Bánffyval, s addig csak legyen mindenkihez nyájas. Judit keresi is mindenkinek kedvét, de hiába. Bánffy né hozzá se jó, se rossz.

A török mindjobban nyomult előre és Bánffy az asszonyokat Szatmára vitte, de írja, nem tudja, mi lesz, mert a tatárság nyomukban van, alig birtak Szatmára eljutni, Aranyos-Medgyesen megszorították őket. Szegény Judit nagyon rosszul érezhette magát: szíve alatt hordta gyermekét, nagyon féltette férjét s bár a fejedelemasszony kegyelmességgel volt hozzája, úgy érezte, nincs mellette gondviselője. A háborús izgalmak is rémitgették, mert a tatárok Szatmár környékén

¹⁾ Teleki Mihály levelezése. II. k., 108.

pusztitgattak már. Julius 26-án — írja, — úgy fél s oly rosszul van, hogy alig van jártányi ereje. Kissé megnyugtatta, hogy férje augusztus 1-én meglátogatta. De csak e napon volt ott és elszomorodva látta az asszonyok közötti egyenetlenséget és felesége búsulását. »Megvallom, lelkem feleségem — írja — édes szerelmes kis Jutkám, keserűségemen kívül soha olyan búsulásban és lelki esméretnek tüzeiben nem voltam, mint tegnap. ma is, noha keveset csendesedtem. Ha közel volnál, neked megbeszélhetném. úgy tetszik, édes, gyönyörűséges lelkem Juditom, könnyebbenesnék; tudom te is szép kedves szavaiddal vigasztalnál. Azért édes, egyetlenegy, kedvem szerint való lelkem, édes kis feleségem, idegenségemnek ne véljed, hogy tegnap többire imigy—amúgy váltunk el; vétkeimet mind aziránt, mint egyébíránt is, ha mit vétettem, a tökéletes szeretetnek palástjával, melylyel eddig hozzám voltál, fedezzed el; megnyugott elmével légy hozzád való tökéletes és meg nem változtatható szeretetemben.«¹⁾ A szeretetnek milyen megható megnyilvánulása e pár sorban! Ezzel azonban nem tudott szegény asszonyon segíteni, mert a törökök Székelyhid felé mentek s az asszonyok kénytelenek voltak Husztra menekülni augusztus hó 2-án. Judit rémülten írja urának, hogy élésük fogy, sok cseléddel vannak itt, ha élést kell venni. honnan vegyenek? Nagyon elkeseredett; az Isten csapását látja másokra kiomlani. úgy érzi, hogy ő sem igazabb azoknál, azért fél oly nagyon. Az is fáj neki, hogy e szomorú időt ura nélkül kell töltenie. Teleki biztatja, hogy a »német atyafiak« megsegítik őket, semmit se féljen, a tatárok nem mennek Husztra. Ekkor volt ugyanis Keresztúron, hogy tárgyaljon a német hadak vezéreivel Stahremberg- és Montecuccolival a német segítség felől. Igérték is neki 50.000 német katonát.²⁾

A törökök ezalatt már Huszt környékén pusztítottak, hol Bánffy elfogatott két török katonát. fejüket akarta vétetni, de az asszonyok ijedten könyörögtek, hogy ne tegye. Akkor is nagyon megijedtek, mikor Bánffy fehér zászló helyett vöröset tétetett ki és a törökökre lövetett. Szorongva várták a következményeket. De nem történt semmi, mert a törökök megfutottak az ágyú elől és felégetve Visket, Técsőt, talán Várad felé mentek. Az asszonyok megszabadultak, minek Teleki igen örült. Nagyon sokat dolgozott e napokban, két héten át egy éjszakája sem volt. De szívesen teszi hazájáért — írja — csak feleségét óvja Isten minden bajtól. Holnapután találkozik a fejedelem a német generállal és biztosan megegyeznek.

Meg is egyeztek, mert augusztus hó 25-én már arról irhat tudósítást Teleki feleségének, hogy a német megindult Erdély felé; lesz

¹⁾ Teleki Mihály lev. II. k., 139. l.

²⁾ Teleki Mihály lev. II. k., 152. l.

baj a törökkel, ki a szelniczei jószágokat szekereitől elhajtotta. Közben tréfálkozik, hogy Juditot felderítse: Ne betegeskedjék sokat, mert sok szép német asszonynyal ismerkedett meg a táborban és nagyon félti magát tőlük. Judit elérte és állja a tréfát; hasonló dévajsággal felel vissza: »de hadd járjon édes Uram, elmegyem az fecske s megmarad az veréb. Im itt sem mind vén emberek vannak, más sem oly megünt, az mint Kegyelmed gondolja . . .«¹⁾

Teleki tovább vonult a táborral s augusztus végén Medgyes tájékán voltak. Judit ide akart menni, hogy urával találkozzék, de másnap megtudta, hogy a tábor messze van Medgyestől és hogy Szentpálit nem engedi be a fejedelem: mire ő is. Szentpáliné is otthon maradtak. Az egészsége sem volt valami jó, olyan volt, mint a »siró gyermek«. Telekinek nehezebbre esett, hogy nem találkozhattak, ezt a fejedelem tanácsadóinak, az ő irigyeinek tulajdonította s úgy sejté, hogy a fejedelemasszonynak is része van a dologban. De azért csak türelemre buzdítja nejét, kérleli, hogy keresse továbbra is az anyja és a mások kedvét, mert ő is csak érette tűr és szenved.

Teleki a haddal tovább nyomult Kolozsvár felé, nyomukban a német segítség; míg a török Marosvásárhelyen gyűlésezett, fejedelemválasztásra készült. A rossz, esős idő miatt Telekiék és a német hadaknak pár napig vesztegelni kellett, s a törökök ezalatt felégették Paszmost. Az események arra készítették Telekit, hogy végrendeletet tegyen s 1661. évi szeptember hó 9-én írja Juditnak Tihóról, hogy mivel az ember élete ily háborús időben csak egy szempillantás, gondolnia kell a jövőre is, azért küldi el végrendeletét: Bocsásson meg neki és eddigi nagy szeretetével feledje el hibáit.²⁾ Hogyne búsult volna Judit!? A kétséges jövőre gondolva, hogy gyermekével most egyedül maradhat, másfelől az örökös viszály a Teleki anyja és közötté. A fejedelemné sem nagyon törődött vele, min Teleki eleget boszszankodott. Igérte Juditnak, hogy mihelyt teheti, anyját elviszi onnan.

A török Marosvásárhelyen Apafyt választotta meg fejedelemnek. Majd »megugratjuk«³⁾ írja Teleki, de ezt nem nagyon tehették, mert a német segítség, mint mindig, most is lanyhán működött közre. Az aszszonyok igen megijedtek a német segítség elmaradásáért s igyekeznek ismét biztosabb helyre menni. A fejedelemasszony előbb Medgyesre, aztán Kővárba készült s Judit ura tanácsára szintén Medgyesre indult. Nagyon veszélyes volt a költözködés is, mert dühöngve pusztított a pestis. Judit féltette urát a pestistől s az ellenségtől, ki maga is nagyon elkeseredett volt az ország vigasztalatlan állapota miatt. Ha Judit nem

¹⁾ Teleki Mihály lev. II. k., 163. l.

²⁾ Teleki Mihály lev. II. k., 187. l.

³⁾ Teleki Mihály lev. II. k., 197. l.

volna, — írja — nem kívánna egy óráig sem élni, mert bizony elvesztek. A székelyeket levágták, Fogaras sorsa is kétséges volt; Besztercze is már inkább a töröké, mint az övék. Csak Juditban van minden megnyugvása, ki igyekszik is őt vigasztalni. Kéri, hogy ne busuljon sokat, mert az ártalmas, majd segít az Isten s megmenekülhetnek a szorongatottságból. Judit most ez év végére várja első gyermekét s hívja urát haza, ki azt válaszolja, hogy másnap talán hazamehet. »Ugy kívánom Kegyelmedet látnom, ugyan röpkülök szerelmemben.« De csak rövid ideig örülhettek egymásnak, mert Telekinek vissza kellett sietnie a hadakhoz, s 1661. december 22-én Bikszádról érdeklődik, hogy hoztak-e már bábát, dajkát? Mindenre van gondja s gyöngédsége nem ismer határt. Fogolymadarat, 2 kecsagét küld Juditnak és mást, amiről gondolja, hogy örömet okoz. A kis gyermek meg is érkezett 1661. évi december hó 22. és 30. között. Neve Anna lett. Teleki feljegyzése szerint: »1661 Ada Isten Aniskát ez világra 26 x-bris«¹⁾ A kis Annis nagytű gyermek volt, anyja nem tudta táplálni, mert elapadt a teje. Ezért dajkát kellett mellé fogadni. De bizony ez sem volt elég. A kis leány egész éjszakákon keresztül sirt, mert éhes volt, azt sem tudták, mit csináljanak vele. Kiszegítőül odavették a kertésznét is. Nem tudtak jó dajkát szerezni. Már négy dajkája volt a gyermeknek s az utolsót hétszámra fogadta Judit.²⁾ Az anya egészsége nem hogy helyreállt volna, még jobban megrendült. Azt sem tudta sokszor, hogy gyermeke van — írja férjének — csak ha sirását hallotta. Betegségét lelki baja is elősegítette, mert férje anyja és közöttte a viszály még mindig nem szűnt. A lelkiizgalmakat ez a végső kig fokozta nála.³⁾

Telekinek hamarosan módjában volt segíteni felesége baján, mert 1662 februárjában, Kemény János halála után, özvegye Lónyai Anna rábizta Kővár főkapitányságát s oda vitette őt. Maga azonban Kemény Simon táborába ment s testamentumát elküldvén újra Juditnak⁴⁾, Pozsonyba indult, hol Kemény Simon és hivei ismét az udvar támo-

¹⁾ Gr. Teleki nemz. marosvásárhelyi levéltára. Miss 653. l.

²⁾ Teleki Mihály lev. II. k., 242. l.

³⁾ 1662. évi január hó 23-án egészen elkeseredve írja férjének: »Édes Uram, az élő Istenért kérem Kegyelmedet, ha tisztességes módját feltalálja, ne mulasson oda be sokat, mert bizony meguntam az gyalázatos életet, mert bizony meg kell emésztődnöm. Legyen immár Kegyelmedben rajtam való szánakozás, ne romoljak teljességgel az én sok busulásom miatt el, mert én oly nagy gyalázatokat szenvedtem s az melyeket szenvedek, mert bizony úgy vettem eszemben, azon igyekezik, mennél nagyobb becstelenségekkel becstelensítsen. De hagyom az én Istenemre, mert nincsen az ki engem az én nyomorúságos életemből kiszabadítsa.«

Teleki Mihály lev. II. k., 242. l.

⁴⁾ Teleki Mihály lev., II. k., 240. l.

gatását keresték Apafy és a török ellen. Nekik maguknak már nem sok hívük volt, mert az erdélyi urak legnagyobb része Apafyhoz szegődött, csak még a székelység tartotta magát. Szentpáli és Bethlen Gergely a töröknek megadták Fogarast. Telekit is meg akarták nyerni Apafy részére, ezt közli is feleségével azzal a kikötéssel, hogy csak Katona Mihálynak mondja el, másnak senkinek. Apafy követe is ott volt Pozsonyban, minden jóval ígérte magát, „az mi nagyobb, bizonyos jószág is ígértetett.«¹⁾ Sietett volna szívesen haza, de mint gondos családapa azon van, hogy feleségének és a kis Annisnak szerezzen valamit.

Julius végén mégis hazajut egy kis időre. De örömük és nyugalomuk, mint már annyiszor, most sem tarthatott sokáig, mert most az a leverő hír terjedt el, hogy Toldi Miklós, Judit holtnak tartott férje él, kiszabadult a fogságból. Nagyon megijedtek; Teleki mindenfelé utánajárt a dolognak, Lónyai Anna is elküldte több helyre embereit tudakozódni, de egyik sem hozott biztos hirt. Ébeni István is igyekezett Telekit megnyugtítani: Nem lehet igaz a Toldiról szóló hír, hiszen a táborból mindennap jön emberük s ezek kisebb ember szabadulásáról is beszélnek. De hogy még jobban megnyugodjék Teleki, elküldi egy emberét a táborba. Szerencsére a hír nem bizonyult valónak. Lónyai Anna azt írja Telekinek, hogy ezt „Valahonnan vette Ajtoniné Asszonyom.“ Ajánlja, hogy míg a dolog rendbe jön, pakkolja fel feleségét gyerekével együtt s küldje hozzá.²⁾ Erre nem volt szükség, az egész hír csak asszonyi beszéd volt. Különbben a Telekiek esete nem volt egyedülálló Erdélyben. A törvénykezési jegyzőkönyvekben többször található példa arra, hogy a táboron sokáig elmaradt férjet felesége halottnak tartván, új törvényes házasságot kötött. A hazaérkezett férj aztán megindította a pörös eljárást az új férj ellen.

Teleki egész télen át családjánál maradt Kővárban. Mindössze egyszer ment el Lónyai Annához, kitől Kővár számára segélyt kért. A fejedelemasszony mindent ígért, sőt eleséget is, de semmit sem adott. Teleki a kővári várőrségre igen sokat költött s most, mikor a török minden birtokától megfosztotta, úgyszólván már elesége is alig volt, a jövő gondja nagyon aggasztotta. Nem tudta, mitevő legyen. Lipót udvarában kapott volna szép, fényes hivatalt, de itt azt kívánták tőle, hogy hagyja el vallását. Ő azonban hitbuzgó kálvinista lévén, inkább lemondott a nagy hivatalról. Lónyai Anna azzal vádolta, hogy Apafyhoz akar átpártolni s habár Teleki eleinte kézzel-lábbal tiltakozott e vád ellen, később mégis foglalkozni kezdett e tervvel. Apafy udvarában már több Kemény-párti főúr volt: Bethlen Farkas, Szentpáli János, ekkor már

¹⁾ Teleki Mihály lev., II. k., 307. l.

²⁾ Teleki Mihály lev., II. k., 348. l.

Bánffy Dénes is s miközben ezek egyenetlik utját Apafyhoz, — sőt maga a fejedelemasszony Bornemisza Anna is, ki Telekinek rokona — elhatározza, hogy a fejedelem szolgálatára ajánlja magát. A császárnak Kászoni Márton által jelentette be elhatározását; ki kiküldé a pátert, hogy Kővárra nézve megegyezzen a fejedelemmel. A németek kiküldéséig Apafy nem akar gondoskodni a várról.

Teleki 1663 márczius 19-én Nagybányáról írja Gillány Gergelynek, hogy a fejedelem szolgálatára ajánlotta magát. Már beküldte hitlevelét is a fejedelemnek, ki azt a pasának küldte el, ajándékot is mellékelve Teleki érdekében; a pasa már megengedte, hogy Erdélybe mehessen s ő még sem megy. A Kővár miatti levelezés nagyon soká tartott s ezalatt senki nem gondoskodott róla. Panaszskodik e miatt nagyon Bánffy Dénesnek, hogy kifosztották mindenéből, fizetést sem kapott egész évben. Nem szeretne hamis hitűvé lenni, de „ha sem az enyimet meg nem adják, sem mást nem adnak, kötelességemet is nem kívánhatják — fakad ki keserűen.¹⁾ Ha nem volna felesége, gyereke, elbujdosna. Lónyai Anna is el akarja venni tőle a kapitányságot. Mindenki el akarja hagyni, Katona Mihály is, mert ő szintén elunta a sok költiséget. „Ha megtalállok most halni — panaszkodik — igyefogyottabb asszony árváival együtt az én feleségemnél nem leszen.“²⁾

Bánffy Dénes megsajnálván panaszkodó barátját, szószólója lett a fejedelemasszonynál, ki kieszközölte férjénél rokonának Úzdi Szt. Pétert. Kászonyi biztatta őt, hogy jöjjön birtokát minél hamarabb átvenni, feleségét egész nyugodtan hagyja Kővárban, „az németek mint eddig, úgy ezután is mindig becsülettel lesznek ő kegyelméhez.“³⁾ 1663 szept. 25-én el is indul Teleki Erdélybe, bár nehéz szívvvel hagyja ott nejét, ki minden perczben várandós lévén, nagyon izgatott volt férje elmenetele miatt. Nem szívesen engedte Erdélybe, nem bizván a fejedelem ígéretében. Október 7-én ezt írja férjének: „Immár megvállik, mit használnak azok az sok hazug levelek, az kiknek Kegyelmed oly igen hisz vala. Nem kellett volna Kegyelmednek, szegény legény lévén, fejedelmi emberrel feltenni, mert annak egy ajándékja minden dolgát Kegyelmednek elrontja.“⁴⁾ Az is aggasztotta, hogy a német kapitány és porkoláb Teleki távozása után mindig összesugtak. Rossz sejtelmek bántották Közben október 8-án született meg második gyermeke. Egy fiucska, kit Jánosnak kereszteltek.⁵⁾

¹⁾ Teleki Mihály lev., II. k., 571. l.

²⁾ Teleki Mihály lev., II. k., 589. l.

³⁾ U. o., 599. l.

⁴⁾ Teleki Mihály lev., II. k., 620. l.

⁵⁾ Katona Mihály október 9-én értesíti is erről Telekit: „Asszonyom ő kegyelme (t) is Isternek kegyelmessége az iga alól, szép csendes és nagy

Teleki nagy örömmel veszi a hirt s siet elszabadulni a fejedelmi udvartól, hol úgysem történnek kedvére való dolgok, mert október 30-án Kővárból írja Lónyai Annának, hogy nagyon beteg volt, de ne is csudálja, mert annak okai miatt még ma sem lehet egészséges. El-el búsul, ha helyzete eszébe jut: „Isten ő felsége feleségemnek adott fiacskámnak nem igen örülhetek és bizony kívánnám eltemetni őket (igy) ez mostani állapotokra nézve, mintsem élni.“¹⁾

Az 1664. esztendővel kezdődik Teleki Mihálynak tulajdonképeni erdélyi szereplése. Ettől kezdve Apafy Mihálynak kegyeiben mindegyre emelkedik, bizalmát növekedő mértékben élvezi és lassan-lassan nem történhet meg esemény nála nélkül. Mindjárt ez év elején a fejedelem nem kisebb fontosságú dologgal bizza meg, mint avval, hogy Erdély és Lipót között titkos megegyezést hozzon létre. A török nagyban készülődött Lipót ellen s tudták azt, hogy a hadjáratot legelőször Erdély fogja megérezni. Az ország adója felől nem határoztak még, a fejedelem követét minden percben várták a portáról remegve, hogy milyen kívánságát hozza ismét a nagyvezérnek. Telekit dolgai gyakran távol tartják az otthontól. Ebesfalván vagy a fejedelemtől Fogarasban, míg Veér Judit az év első részében Kővárban tartózkodik s bizony nem jól esett férje nélkül bajoskodnia egyedül. De ez a XVII. századi erdélyi politikus feleségének sorsa. Minden asszony egész emberként áll férje mellett, mert a nagy gazdaság vezetése nem csekélyebb éleslátást kíván, mint a politika irányítása.

Sok bajt okozott Judit gyakori betegeskedése. Ugyanekkor a kővári német kapitány, Teoke György szintén sajnálkozik, hogy Teleki nincs közelben, mert hivatalát elhagyni szándékozott. Teleki azonban nem mehetett haza. A váradi török elfoglalta Hunyadot, 3 hét alatt 5 falut rabolt ki Kolozsmegyében. A nagyvezér pedig 80.000 tallér adót követelt és az eddig meghódoltatott részt sem adta vissza. Telekit a fejedelem Bécsbe küldi. Ez bizony veszedelmes út volt, mert ha a török megtudja, nagy kárára lenne az országnak. Teleki Jánosné figyelmezteti is fiát, hogy jól gondolja meg mielőtt elmegy, gondoljon előbb családjára, mert azelőtt is rájuk fogták, hogy ők hozták be a németet. De az utazást a haza érdeke kívánta és Teleki nem habozhatott. Közben Kászonyi értesíti őt, hogy a császár pénzén 17.000 magyar embert fogadtak és Souches generális 20.000 némettel jön segítségre és hogy

---

könnyű állapottal, reménysége kívül Isten megszabadította és Isten Kegyelmedet haza hozván, új vendéget is talál a háznál; egy jó ifjú legény szállotta meg az Kegyelmed házat.“ Teleki Mihály lev., II. k., 620. l.

Míg Teleki feljegyzése: 1663. Adta Isten ez világra Jankót, 8. 8-bris: Gr. Teleki nemz. marosvásárhelyi levéltára. Miss, 653. l.

¹⁾ Teleki Mihály lev., II. k., 629. l.

Zrinyi Miklós is megindult a szentgróti mezőről 25.000 emberrel. Remélni lehetett, hogy a török támadás kudarczal fog végződni.

Ez felderítette a fejedelmet és társaságát Fogarasban. Az ilyen örömhírekre nagy lakomát szoktak csapni. A magasra emelkedő jókedvet rendesen magasra emelt poharak kísérték. Ilyenkor nem nézték a mértéket, hanem zabola megeresztve — sokat ittak, mi Telekinek gyakran megártott, mert nem birta a természete az ivást. Mikor ezt közli feleségével, ez elszomorodik érte, sajnálja urát, mikor az rosszulról panaszkodik. Hanem ami a szíven feküdt, azért megírta: kívánja, hogy az Isten gyógyítsa őt meg, de a részegeskedésért nem kellene oly messzire menni, azt idehaza is megtalálhatja. E keserű hang kitör néha belőle, mert neki kell mindenről gondoskodni a gazdaságban.

Erdélyben a gazdálkodó asszony, a ki a gazdaság ügyeit vezetni tudja, e korban nem ritka. Hiszen már lánykorukban is erre nevelik őket. Judit mint egy ispán, úgy foglalatatoskodott ura oldalán, habár a sok elfoglaltság és mindenfelé vigyázás a beteges asszonynak, a két — rendesen szintén beteg — gyermekkel, nagyon nehezebbé esett, de a rendszerető pontos asszony mindent megtett, hogy kárt ne szenvedjen a gazdaság. Minden gondolata az ura és gyermekei.

A kövári állapotok rövidesen javultak valamelyest. Új német kapitány jött a régi helyébe: Strein János György, a ki tisztában van az udvariasság formáival. Megérkezése után nem sokára feleségével meglátogatta Juditot.¹⁾ De rövidesen ez új állapotok sem elégitették ki Juditot, mert azt írja férjének, hogy habár Katona Mihálynak tetszik az új kapitány, de ő nem szereti az itteni dolgokat. Teleki a távolból is vigyázott Kövára, mert árulástól féltette azt és ott tartózkodó nejét is. Katona Mihály azonban mindannyiszor megnyugtatta, hogy minden rendben van. Nem történik semmi baj, mert a német katonák jó viszonyban vannak velük, az érintkezésük is barátságos.

Apafy 1664 elején szeretett volna Lipóttal megbékülni. E békeséget azonban nagy nehézségek gátolták. A praesidiumok lázongtak: 1663 végén a székelyhidi, majd 1664 elején a kolozsvári és a betleni. Azt híresztelték, hogy ezeket Erdélyből bujtogatják.²⁾ Mit Cob és Kászonyi is elhittek és ez utóbbi nehezítelve írja Telekinek Szatmárról 1664 február 11-én, hogy: „Nem jó a császár szakálába kapni egy néhány rebellis miatt“.

Teleki most a fejedelem parancsára Máramarosba ment, míg Veér Judit a tavaszi idő beálltával új birtokukra, Uzdi Szt.-Péterre költözött; márczius 11-én ért oda. Leírja férjének a költözködést és azt, hogy a

¹⁾ Teleki Mihály lev., III. k., 28. l.

²⁾ Teleki Mihály lev., III. k., 59., 61. l. A kolozsvári lázadást Gillánynak, a betlenit Torma Istvánnak tulajdonították.

selniceiek könyörgő levelet küldenek neki és jó szíve megnyilatkozását látjuk, midőn kéri urát, hogy velük könyörületesen bánjon. Az új ott-hon nem nagyon tetszhetett neki, mert azt írja, hogy bizony elhanyagolt állapotban van itt minden. Az új jószág új gondot, több munkát jelentett a számára. Ekkor kapták a hosszúaszói jószágot is. S ő egyedül állott a nagy munkában, az ura most sem volt vele. De ő nem csüggedt. Istenben vetett bizalommal mindent rendbe hozott. A vallásos nőnek gondja volt lelki táplálékra, ezért kéri férjét, hogy Uzdi Szt.-Péterre jó papot szerezzen, mert csak nem élhet „baromi életet“.

Teleki máramarosi útjában megbetegedett s így távolléte hosszabb ideig tartott, mint számította, de a távolból is gondoskodott családjáról. Kászonyi és Cob ezalatt folyton sürgették a lázadók kiadását, még a Souches generális megjötté előtt, nehogy ebből baj származzék. Teleki csak a husvéti ünnepekre juthatott haza s máris távoznia kellett, mert először a fejedelem hívatta, aztán Kőváron át Szatmárra ment, mert Kászonyi tudatta vele, hogy Lipót válasza megérkezett. Innen kissé hazanézett, bár a fejedelem türelmetlenül várta, kétszer is irt neki, hogy siessen Gyulafehérvárra, mert addig nem válaszolhat a török nagyvezérnek, míg nem ismeri a császár végzését. A helyzet nagyon nehéz volt, a praesidiumok még mindig lázongtak s a generálisok sehogy sem voltak megelégedve. Teleki csillapítja őket, hogy Erdély sorsa most igen nehéz, a praesidiumok miatt valósággal háború székhelye. A székhelyi őrség kapitányává Boldvai Mártont tette a fejedelem, ki nem örült annak, hogy öregségére ily nehéz tisztelet bízta rá. Nem tetszenek neki a német katonák, kik nem hűek. Kéri Telekit, járjon közbe a fejedelemnél és fejedelemasszonynál a bajok orvoslására, mert ha ő az adót sürgeti, a nép a törökhöz megy segítségért.¹⁾

Magyarországon eközben szintén mozgalmas volt az élet. Zrinyi 1664 áprilisban megszállotta Kanizsát, s azt, valamint Lévát elfoglalta, a nélkül, hogy a német hadak segítették volna. Apafy pedig a török fővezértől parancsot kapott arra, hogy hadat gyűjtsön s legyen elkészülve bármely perczben az indulásra. A fejedelem kénytelen volt engedni, nehogy neszét vegye a porta annak, hogy közte és a császár között béketárgyalások folynak. Teleki megírja Kászonyinak, hogy értesitse erről a császárt és nyugtassa meg, hogy az ő hadbaszállásuk nem lesz ártalmára sem őfelségének, sem a kereszténységnek, de kénytelen vele. A császár feltételeiről a rövidesen megtartott gyűlésben fog-nak határozni.

A gyűlés Gyulafehérvárott 1664 június 8-án volt s Teleki csak június második felében jutott haza Szentpéterre, hol feleségét betegen találta. Irt anyjának, hogy a kolozsvári orvost küldjék ki s Polyik János

¹⁾ Teleki Mihály lev. III. k., 105.

orvos doktor küldött is valami külsőleg való orvosságot. Ajánlotta, hogy vigyék be Telekinét Kolozsvárra, vagy pedig küldjenek ő érte szekeret, szívesen kimegy. Teleki anyja azonban jobban szerette volna, ha a kaposi református lelkész Görgei Pált, az akkoriban vidékszerzte híres doktort viteti el Judithhoz. Tanácsolta is, hogy csak Rhédey Ferencznek kellene írni, az szívesen elvitetné Husztra s ott meg valaki várna reá Telekiéktől kocsival. Az már ismerte Judit betegségét, mert már hallott róla és erősítette, hogy ő meg tudja gyógyítani. A kaposi pap azonban nem hagyhatta el faluját, mert mint Lónyai Anna írta, sok főember van, akik még két hétig sem lehetnének el pap nélkül. Javasolja Telekinék, hogy küldje el nejét, majd ők gondot viselnek rá; bizony vétek lenne meg nem próbálni, hátha tudnak enyhíteni a baján.

Apafynak 1664 augusztusában táborba kellett szállani s szeptember 1-ére Telekit is odarendelte. A gyulafehérvári gyűlés határozatait Telekinék kellett volna Bécsbe vinni a császár elé. A török Zrinyi-Ujvárat Montecuccoli közönye folytán megvette s bár az augusztus 1-én győzelmet aratott Szt. Gotthárdnál, megkötötték a szegyeteljes vasvári békét, melynek híre azonban csak jóval később jutott el Erdélybe s ez óriási consternatiót keltett. Mert Erdélyre ennek szomorú következménye volt. A békében a török porta követelte Székelyhid lerombolását és az adót is felemelték. Ennek hírére Cob és Kászonyi tagadták, még akkor is, mikor Baló László portai követ Szölösit küldte Erdélybe, hogy értesítse a fejedelmet a béke e pontjairól. Teleki most azzal a megbízatással küldetett a császárhoz, eszközölje ki a portánál, hogy az adó a régi összeg legyen és a határt Ali pasa hitlevele szerint igazítsák ki s Székelyhid leromboltatván, legyen szabad Apafynak Somlyóban. Valkóban és Szilágy-Csehben praesidiumot tartani. Teleki a császár megbízottjával Rottallal tanácskozott is ezen dologban, ki megígérte, hogy a portán szószólója lesz Erdély érdekeinek.

Lipót főkövete husvét és pünkösd között ment a portára. Az ígélet ellenére azonban a vasvári béke pontjai semmit sem változtak s a nagyvezér sürgette Székelyhid lerombolását, mit nem lehetett oly könnyen végrehajtani, mert a vár német őrsége lázadással fenyegetőzött és követeket küldött Telekihez azzal a kéréssel, hogy a vár fennmaradása érdekében járjon közben a portánál. Boldvai a vár gondozója is Teleki közbenjárását kérte.

De az ellenkezés nem sokat használt. Székelyhidat le kellett rombolni, ebből a porta nem engedett. A határigazítás miatt is hiába jártak közbe. Apafyék féltek a Buda alól elbocsátott törököknek Erdélyen való átvonulásától s a fejedelemné azt tanácsolta Telekinék, hogy távolléte idejére feleségét legjobb lenne Görgénybe küldeni, míg a tatárok elvonultak. Teleki tehát — míg a béke ügyében tárgyal — Görgény-Szt.-Imrére vitte Juditot az anyjához, hol nyugodtan hagyhatta.

Naláczynak is gondjaira bizta családját s az megnyugtató hangon írja Telekinek, hogy ne aggódjék, ő gondot visel rájuk, különben is a tatárság Temesvár, Lugos és Karánsebesen át megy Havasalföld felé.

Csakugyan a törökök átvonulása nem veszélyeztette Teleki családját, s így visszakerültek Uzdi-Szt.-Péterre. Judit egészsége visszatért s megjött a kedve is. Tréfásan írja férjének, hogy most bizony vigan vannak, ebédre vár egy társaságot Rédey Ferencczel. Nem jól esik neki, hogy férje olyan pazarló; de bár lenne itthon, nem bánná, ha mindenét szétosztogatná is, csak neki ne kellene már bajoskodni. Egészségesebb volt s így unta már a csöndes Uzdi-Szt.-Pétert s az egyedüllétet, mert szinte félve írja urának, hogy Bánffyné meghívta Kolozsvárra, szívesen elmenne oda, ha Teleki beleegyezne; annál is inkább, mert nem szívesen hallgatná az ünnepek alatt „az krokodilus“-t. (Judit a szentpéteri papot hívta így.) Még a tavasszal kérte urát, hogy egy jó papot szerezzen, mert ezzel sehogy sem volt megelégedve. Hogy miért nem, az nem tűnik ki a levelekből.

Teleki levelei ekkor ritkábban mennek feleségéhez. Az erdélyi zavaros állapotok nagyon elfoglalják. Nem elég Székelyhid lerombolása, melyet igazán nehezen eszközölhetnek a renitenskedő várnép miatt, kik a fegyvereket sem engedik elvinni. A porta már Apafyt azzal vádolja, hogy nem akarja a várat lerombolni. Végre nagy nehezen ez is megtörtént. A határigazítás is sok bajjal járt; a török mind több területet akart; de volt még egy ügy, mely végzetessé válhatott volna: a moldvai vajda kiszorult országából és kérte Apafyt, engedje átköltözni Erdélyen nejével együtt, honnan Lengyelországba törekedett. A vajdáné anyai örömöknek nézett élébe és Erdélyben megbetegedett, miközben Apafyék parancsot kaptak a portától, hogy a vajdát tartóztassák fel. A vajda a havasok alatt Lengyelországba szökött, de a török porta a vajdáné kiadatását is kívánta, mit a jólelkű fejedelem nem akart megtenni. A porta a kapucsi pasát küldte a vajdánéért és kincseiért, mert Apafyt azzal vádolták, hogy a kincseket akarja megszerezni. Hogy időt nyerjenek, követet küldtek a vajdáné ügyében kérelemmel a portára. Sok pompás ajándékot is küldött a fejedelem, mely — úgy látszik — jó kedvre hangolta a nagyvezért, mert megengedte, hogy a vajdáné ott maradjon és a határigazítás felől is minden jóval biztatta Erdélyt.

1665. év januárjában Judit még mindig Szt.-Péteren tartózkodik. Talán itt bátorságosabb helyen voltak, azért hagyta itt őket Teleki. Megint betegségről panaszodik: zúg mindkét füle, a gyomrát is elrontotta, úgy, hogy csak nagy ügygyel-bajjal tud az ágyból felkelni. Milyen jó, hogy kis gyermekei felvidítják néha-néha. Jankó mindig örül, mikor anyja lefekszik, mert ilyenkor odasomfordál hozzá az ágyba játszani, Annis meg mindig az apját várja, kinyitja az ablakot s úgy nézi, hogy mikor jön. Most már szeretne Kővárba menni, írja urának,

mert az orvos pap oda könnyebben el tudna menni és az egészsége már igazán rászorul a gyógyításra. Tavaszra pedig ismét vissza akar jönni Szt.-Péterre, mert csak nem hagyhatja a gazdaságot magára. Teleki nagyon szívére vette felesége hosszas betegségét s Görgei Pált megkérte, hogy Eperjesen a fülszaggyal ellen orvosságot csináltasson, mit az el is küldött Juditnak, mellékelve hozzá a használati utasítást is. Judit Görgei levelét szerette volna Telekinek elküldeni, de benne volt a gyógymód leírása és ezt nem tudta úgy lemásolni, a mint kell. Azért nem küldte el. Alig hogy Kővárba került, gondoskodott arról, hogy pap nélkül ne legyenek, mert olyan vallásos volt, hogy egy hétig sem tudott prédikáció nélkül élni.

A hosszú bajok után végre Teleki is hazakerül április 2-án. Volt nagy öröm otthon. De ő szomorú a felesége betegsége miatt és azt írja Kende Gábornak, hogy szeretné, ha már Görgei Pál jönne. Aggódott a betegért, nem szívesen ment el, de a gyulafehérvári gyűlésen meg kellett jelennie. Mikor a városokban megfordult, felesége rendesen adott neki megbízást holmi vásárlásokra. Így egyik levelében arra kéri urát, kerestessen egy *isztergárost*: „talán találnak nála orsót, nincs mivel fonnunk; ilyen jó fonó asszonyoknak, mint mi, kár heverni.“ A késő őszi unalmas, hosszú délutánokat hasznos időtöltéssel, fonogatással töltötték el.

A gyulafehérvári gyűlés 1665. május 10-én volt. Teleki remélte, hogy ezután egyideig családjánál időzhet, de nem sok ideje maradt, mert Kővárba kellett sietnie, hol a praesidium lázongott a fizetés és a ruhára való posztó kérése miatt. Teleki lecsendesítette őket és a fejedelem parancsára 50 jó puskást válogatott ki az udvar számára.

Teleki 1666. márciusában hosszabb időt tölthetett családjával, mert a fejedelem csak április 4-ére hívta megint az udvarhoz. Thökölyhöz akarta őt küldeni Bethlen Miklóssal, mert Thököly oly valamit akart velük közölni, mit pennára nem bizhatott. Az oda menetelnek titokban kellett maradnia. Bizonyos, hogy az elégtelen magyarság dologáról akart beszélni. Teleki a kitűzött napra nem juthatott el az udvarba, mert felesége éppen ekkor anyai örömeknek nézett elébe. Megírta ezt a fejedelemasszonynak, ki szívesen adott halasztást, de kérte, hogy mihelyt teheti, jöjjön sürgősen. Bethlen Miklós elébe ment Szt.-Péter felé, hogy aztán együtt menjenek az udvarhoz és Nagy-Teremiben érte Teleki levele, melyben tudatja vele fia „Istók“ születését.¹⁾

---

¹⁾ Teleki feljegyzése. »1666. 20. április adta Isten ez világra Istókot.« gr. Teleki nemz. levéltára Miss. 653. Ez valószínűleg téves adat, mert Bethlen április 19-én hétfőn írott levelében jelzi, hogy másnap valószínűleg Szentpéteren lesz, de csütörtökön mindenesetre indulhatnak együtt Kővárba, »csü-

Bethlen Miklóssal aztán elmentek Thököly látogatására, de előbb a nádorhoz, Wesselényi Ferenczhez mentek Murányba és csak azután Késmárkra. A fejedelemasszony óvatosságra inti Thökölyvel szemben s inti, hogy semmi ígéretet ne tegyen. Teleki betegem érkezett haza Szentpéterre, még az udvarhoz sem tudott menni, hogy beszámoljon a tanácskozásról, mert mint a fejedelemasszonynak írta: „A Nagyságtok egészségéért való sok bor ital igen elrontott.“ Apafynak volt belátása az ilyen gyöngeségek iránt s türelemmel várta, míg Teleki gyógyultan az udvarhoz érkezvén, előadta a tanácskozás eredményét a magyarországiak dolgáról, de hamarosan hazasietett, mert felesége komolyan betegeskedett. A fejedelemasszony is részvéttel érdeklődött Judit hgy-léte iránt. Tanácscsal sem késett szolgálni. Görgény-Szt.-Imrről írta augusztus 5-én, hogy ott van egy javasasszony, az talán tudna segíteni, a fülét is meggyógyítaná, nem kellene semmi orvosságot bele csepegtetni, csak füstölni. Ujabban minden gyermekszülés után fülszaggatás kinozta Juditot s e kellemetlen baj mindig komolyabb lett.

A magyarországiak dolga miatt, de meg a sok török betörés miatt is gyakran volt gyűlés. 1667. elején Marosvásárhelyen gyűléseznek, mely január 5-től február 4-ig tartott. Judit szomorúan vette tudomásul, hogy férje megint oly soká lesz távol. Ő is asszony volt, hogyne fájt volna neki, hogy az ura annyira a közügyeknek él. Sokszor az a gondolat ébredt benne, hogy nem sokat gondol vele. Nem gondolta meg e pillanatokban azt, hogy nemcsak hazájáért, de érte s családjáért dolgozik. fárad, azért fakadt ily szókra: „Úgy látom, édes Uram, az Kegyelmed szolgálai nekem uraim s szolgáló vagyok utánnok“, mert mindenről neki kellett gondoskodnia, mit a beteges asszony nagyon megúnt. De ha egy kis gyöngédséget lát férjétől, vagy azt, hogy gondol rá, küld neki valamit, mindjárt felderül a kedve és siet levélben is kifejezést adni az örömnnek, de ebből is kierzik a keserűség ura távolléte és sok mulatozásai miatt: „kedvesen vettem Kegyelmedtől — írja, — hogy még az bő emberek között is eszében jutottam Kegyelmednek.“¹⁾ Érdeklődik a gyűlés vége iránt is, mert szeretne urával Árpásra szánkázni. De a gyűlés nem végződött oly hamar s Teleki ez idő alatt gyengélkedett, mint Juditnak írta, alig evett, mióta otthonról eljött. Tudósítja Juditot, hogy vendégvárásra készüljön, mert Thököly gr. 5—6 hét múlva ellátogat hozzájuk Sorostélyra, mert Lázár István lánya lakodalmára van meghiva. Ellátja őt minden jóval, küld neki 200 frtot, nehogy valamiben szükségét szenvedjenek. Szeretné, ha a gyűlés után

---

törtökön pedig négy nap volna az asszonyom megbetegedése után.« (Igy Istók minden valószínűség szerint vasárnap, azaz 1866. április 18-án született.) Teleki Mihály lev. III. 566.

¹⁾ Teleki Mihály lev. IV. k., 6. l.

együtt mennének feleségével Fogarasba, mert a fejedelemasszony neheztelt, hogy őt nem hozta magával a gyűlésre. Judit nagy elfoglaltságával mentegetőzött, noha ő is jobb szeretette volna, ha vele van felesége, de tudta, hogy nem szeret kimozdulni a házból, azért meg sem merte próbálni, hogy erre kérje.

Teleki maga is hivatalos volt Lázár István leányának lakodalmára s mert kénytelen volt vele, elfogadta a meghívást. Úgy gondolta, hogy Juditot a lakodalom utánig Fogarasban hagyja, aztán együtt jönnek haza. Erdélyben a lakodalmi mulatozások híresek voltak. Hosszú ideig tartottak és nagy ivásokkal voltak egybekötve. Most azonban ezt Telekinek ott kellett hagyni, mert a fejedelem rájuk írt, hogy hagyjanak békét „a sok dőzsölésnek,“ mert február 28-ára a besztercebányai nádori székre követként őt és Bethlen Miklóst küldi Wesselényi Ferencz nádor ajánlatára, hogy a Kökényesdi-féle károkért kárpótlást találjanak.¹⁾ Teleki elmenetelét meggátolta kis fiának, a körülbelül egy éves Istóknak betegsége. A fiucska nagyon rosszul lehetett, mert Teleki Fleischer András nagyszombati királybírónak nemcsak az orvosság beszerzésére, hanem a koporsó elkészíttetésére is adott utasítást. A szomorú készülétre szükség is volt, mert a kis Istók 1667. február 20. előtt pár nappal meg is halt. Mit érezhetett szegény anyja az első gyermek halálakor!

Teleki nem is ment el Besztercebányára, hanem Sorostélyon majd Szentpéteren volt birtokait rendezni s azután Kővárba indult, de Apafy sürgősen hívatta az udvarhoz a Kökényesdi ügy és Zólyomi Miklósnak török földre szökése miatt. Ez a szökés nagy megdöbbenést keltett, mert mindenki meg volt győződve, hogy Zólyomi az erdélyi fejedelemséget fogja kérni a töröktől s ezért felajánlja Erdély nagy részét. Április 20.-ára Gyulafehérvárra gyűltek össze a fejedelem és a rendek, hogy megbeszéljék a teendőket és követet küldjenek a portára Zólyomi szökése miatt. Ekkoriban fogták el Szilvási Bálintot és Bethlen Domokost,²⁾ kikről azt hitték, hogy Zólyominak szövetségesei. Szilvási Bálintot erős őrizet alatt Kővárba küldték, míg Bethlen Domonkosról úgy intézkedtek, hogy Naláczy veresse vasra és vitesse Dévára. A fejedelem parancsa szerint a kővári fogolylyal keményen kell bánni, pénz ne jusson hozzá, kik életükkel játszanak, ha elmenekül.

Judit nagyon búsult azon, hogy rokonát elfogták, sajnálta nénjét, Bethlen Domokosnét s küldte Telekit, hogy látogassa meg az asszonyt az ő vigasztaló szavával. Ő maga nem mehetett, mert ekkortájt született

¹⁾ Kökényesdi és sok katonái kegyetlenkedtek és az előbbi marháit elhajtották, mire ráfogták, hogy a fejedelem parancsából történt és ezt Kökényesdi megtorolta. Teleki Mihály tev. IV. k. 24. l.

²⁾ Bethlen Domokos Telekinek neje részéről rokona volt.

Zsuzsa nevű leánykája 1667 április 10.-e előtt,¹⁾ Szentpéteren. Teleki nem maradhatott felesége betegága mellett, mert az országgyűlésre kellett sietnie. Judit hiába várta férje levelét, a ki sokáig nem írt s csak sürgetésre tudatta őt egészségéről, mely Juditot örömmel töltötte el, mert remélte, hogy férje hamarosan hazakerül s megkeresztelhetik Zsuzsót. De Teleki késett, mert Kővárba ment a gyűlésről. Judit türelmetlenül várta. Vallásos lelke a keresztelőt komoly, istenes dolognak tartotta és nem tudott belenyugodni, hogy az ő gyermeke oly sokáig éljen mint egy kis pogány. A kis lány betegeskedett, sokat sirt, mitől Judit megijedt s rosszra gondolva, türelmetlenségében szokatlanul erős hangon ír férjének május 2-án: »Az Istenért is kérem Kegyelmedet, ne igyekezzék Kegyelmed az bünt nevelni ennek az gyermeknek keresztelésében; nem azért parancsolja Isten az szent keresztiséget, hogy tobzódással vigyék végbe, de Kegyelmed, úgy látom, hogy úgy szereti. Nincs nekem drágább az én gyermekemnél; ha én rajtam állott volna, életének kezdetét Istenesen vittem volna véghez«. ²⁾ Judit mélységes vallásosságát hiven tükrözteti vissza e pár sor. Mindenél előbbre valónak tartja Isten igéjét.

A gyermek keresztelője azonban jó idejig késett. Teleki Hunyadban járt s bizony itt is mélyebben nézhetett a kancsó fenekére, mert Bánffy Dénesnek panaszolja, hogy beteg, ki erre azt válaszolja, hogy se baj, ő vele az már többször megesett. E levelében mentegetőzik, hogy sok dolga miatt nem mehet el a keresztelőre. E levél május 19-én kelt s a keresztelőnek azután kellett megtörténnie, mely után a fejedelem mindjárt hivatta Telekit az udvarhoz, de ez nem mehetett a maga és fia betegsége miatt. A fejedelemék az algyógyi fürdőbe mentek, hol nyáron rendszeren időzni szoktak s nagyon ajánlották Telekinek, hogy az úgy neki, mint feleségének jót tenne.

1667 július 15-én Radnóton gyűlés volt, mert megérkezett Baló László portai követ. Megnyugtató híreket hozott: Zólyomi nem fejedelemséget kért a kajmakántól, csak elvett jószágait kérte vissza. Mindamellett a Zólyomi-ügy nagyon foglalkoztatta az erdélyi politikusokat, mert tudták, hogy a portán ijesztőnek tartják ott, ezért azon gondolkodtak, hogyan lehetne Zólyomit láb alól eltenni. Rozsnyai Dávid portai követ vállalkozott arra, hogy megmérgezteti, de ez nem sikerült.

Bethlen Domokos még mindig fogoly volt és Judit gyakran kéri férjét, hogy eszközölje ki a fejedelemnél a szabadonbocsátását. De a fejedelem nem igen akart engedni, beteges volt és ingerlékeny. Hiába

¹⁾ Teleki feljegyzése: »1667. 25. április Ada Isten ez világra Susit« gr. Teleki levéltár Miss 653. Ez téves, mert Bethlen Miklós Telekinek ápr. 10.-ére tett válaszában emlékezik meg a kis jövevényről. Teleki Mihály lev. IV. K. 84.

²⁾ Teleki Mihály lev. IV. K. 97.

kérlette őt felesége is.¹⁾ Maga Teleki is beteg volt, régi baja mindig kiújult. Még Rosnyai Dávidot is megbízták az orvosság-csináltatással, de mint írta, két orvosságon maguk az orvosok sem tudtak eligazodni. Teleki családját Kővárba költöztette, ő maga pedig bár betegen, de elment a besztercebányai gyűlésre, mely 1668 január 18-án volt. Érdekelte e gyűlés, mert Bánffy Dénes gyalui ügyét is tárgyalatni óhajtotta a fejedelem, mert ez sehogysem volt megelégedve, hogy Gyaluért előbb Szt.-Mártont, majd Szamosujvárt ajánlották cserébe. A gyűlés sokáig tartott s Teleki sokat szenvedett ezalatt. Felesége, a derék, hűséges asszony, kit urának minden baja, betegsége megijesztett, írja férjének, hogy mért nem küldött lovaslegényeket érte, azonnal elment volna hozzá, mindjárt jobban lenne, így igaza van a fejedelemnek, hogy ő maga az oka a betegségének.

Teleki értesíti őt csatlósuknak megbüntetéséről s erre a jószívű asszony szemrehányóan írja: „Megérdemlette mind illendőképpen való verést, mind vasat, de bár török kegyetlen szokást ne venné Kegyelmed elő, az kalafát, mert az nem keresztény emberhez illik, keresztény ember pogánytúl nem tanul. Bezzeg nagy lelkem fájdalma nekem az, tudja Kegyelmed. Isten inkább akar irgalmasságot, hogy nem áldozatot.“²⁾ A derék asszony a cselédjeit családja tagjainak tekintette s az ő bajuk neki is fájt. Sohasem szerette, ha férje kegyetlen, kiméretlen, ilyenkor mindig elmondotta az ő emberszerető véleményét és csillapította férje hirtelen haragját. Ha egyik szolgáját betegség érte, ő maga gondoskodik gyógyításáról, ápolásáról.

A gyűlés után Teleki visszatér családjához Kővárba. Itt éri őket a hír, hogy a fejedelem szabadon bocsátotta Bethlen Domokost, mi nagy örömet okozott nekik. Rövid időre Husztra kell mennie s ez alatt a legnagyobb leány, Annus nagyon megbetegedett. Judit ezt is, mint minden rosszat, — vallásosságából kifolyólag — Isten csapásának tartotta; meg is írja férjének: „Annus ismét ez éjjel megbetegedék. Isten mire [adja], nem tudom. Igen nagy forróságban vagyok, nem tudom [hogy] megcsemerlet-e, avagy mi nyavalyája vagyok? félek azonban, meghimlőzik; nem merem kenni. Egyéb felől Kegyelmedet nem tudom most tudósítani, mivel igen meg vagyok háborodva, mert megérdemlem, hogy az én Istenem megkeserítsen vele, az mely keményen tartottam az lelkemet. Addig hányta Kegyelmed is szememre, hogy olyan csinos leszen, mint az anyja, azt akartam eltávoztatni, hogy azulta is sok keménységem volt hozzá. Legyen úgy, mint az én Istenem akarja.“³⁾

¹⁾ Végre 1668 február 12-én megparancsolta Naláczynak, hogy menjen Dévára Bethlen Domokoshoz s ha az elfogadja a fejedelem propositióit, bocsássa szabadon. Teleki Mihály lev. IV. K. 268.

²⁾ Teleki Mihály lev. IV. k. 262. l.

³⁾ Teleki Mihály lev. IV. k. 273. l.

Kissé szigorú volt a lányához s ezt bűnnek látta most. Teleki e hirt hallván, megijedve sietett haza s értesítette a fejedelmet, hogy nem mehet az udvarhoz. Szatmárba is irt Sparnnak, hogy oda küldhetné-e hozzájuk az orvost? Sparr hajlandó volt erre, csak küldjön Teleki az orvosért lovat s lehetőleg egy napnál tovább ne késleltesse. De az orvosra körülbelül nem is volt szükség, mert Sparr márczius 23-án csaknem szórul-szóra ugyanazt írja, mit 10 nappal azelőtt. Annis bizonyosan csak a gyomrát rontotta. Kitavaszkodván az idő, Telekiék Szentpéterre költöztek, hol tavasszal általában tartózkodni szoktak. Tudósították erről Teleki Jánosnét, kivel a viszony megjavult, mióta nem laktak együtt. Örült, hogy szerencsésen megérkeztek s köszöni unokáinak a képet, bár nem derék mester az képiró, mert nem úgy írta az képeket, az minemű az gyermekek¹⁾

A fejedelemasszony nagyon szerette volna, ha már meglátogatnák Telekiék s ismételten meghívja őket. Ugyanekkorra meghívja Teleki Jánosnét is Balázsfalvára. Most az egyszer Judit is szívesen enged a meghívásnak, s április elején el is mennek, hol azonban a nagy mulatozásban Teleki ismét megbetegszik. A fejedelem is sajnálkozott rajta és megígérte, hogy nem is fogja őt többé borral kínálni. Május végén már jobban is volt, sőt június 11-én már ott is volt Bethlen Miklós és Kun Ilona lakodalmán Osdolán, mely bizonyosan nagyon vidám volt, mert feleségének azt írja, hogy ilyen bolond lakodalma még nem volt. A vidámságra értette-e, vagy arra, hogy feleségének tett ígéretéhez hiven nem ivott egy csepp bort sem? A lakodalom után hazalátogatott, de már augusztus 11-én Radnóton volt az udvarnál, Innen nem tudott hamarosan elszabadulni, mert a fejedelemasszony rosszul lett s mig állapota nem javult, Teleki sem mehetett haza. A fejedelmi pár semmi körülmények között nem tudott már ellenni nélküle. Tekintélye egyre emelkedik, mindenben az ő tanácsát kéri és minden pillanatban hívják az udvarhoz. Nehéz helyzetben lehetett, mert Judit sem nézte ezt a folytonos elmenést jó szemmel, de meg szüksége is lett volna rá, mert rendesen gyöngélkedő volt, kellett volna, hogy gyámolítója, segítője legyen. Az ő sorsa sem volt irigylésreméltó. A sok gyermekszülés, a maga, a férje, gyermekei folytonos betegeskedése s hozzá az, hogy mindenre egyedül kellett felügyelnie, igen nagy lelkiert, valósággal csodálatraméltó energiát kívántak, melyet csak a vallás, a hit erejében igazán bizó emberek vallhatnak magukénak. Alighogy felépül egyik bajából, jön a másik. Közben gyermeket szül és minden szülése nehezebb. Miért, nem tudhatjuk! Nem volt talán elég jó orvos, ki kezelhette volna, vagy ő maga nem sokat törődött egészségével. Azt tudjuk róla, hogy hazulról nehezen mozdult ki, s nem látogatta oly gyakran

¹⁾ Teleki Mihály lev. IV. k. 281. l.

az algyógyi „feredőt“, mint a fejedelemasszony és a többi főúri asszonyok. Mindig csak többszöri hívásnak engedett, nem akarta otthagyni házáat, kicsinyeit egy pár napra sem. S ha el is ment nagynehezen valahova, mint a jó anyáknak, nem volt türelme, seholsem érezte jól magát. Otthon felvidult s boldog volt. Szomorú csak azért lehetett néha, mert lelke a csendes, családi élet után vágyódott, még a hírnév, a dicsőség sem lelkesítette valami nagyon a családias érzésű asszonyt és férje éppen ezt nem adhatta meg neki. Most is alig várta haza s alig, hogy megérkezett, 1668 szeptember 1-én született Krisztina nevű leánya, kit leveleiben Chriskának nevez.¹⁾ Mily nagyon fájhatott az anyának, hogy férjét ismét elszólították kötelességei; okt. 1-én Gyulafehérvárra kellett mennie, innen közli feleségével, hogy beteg és »nem derék dolgoért« fárasztották oda. Mennyire folyt be Judit férje gondolkodásába, azt nem tudhatjuk, egy bizonyos, hogy ingerültségét mérsékelte, nyersségét igyekezett ellensúlyozni és csillapítólag hatni rá.

1669 ápr. 14-én Teleki az eperjesi tractára készült, hol a császár megbízottjával volt kitűzve tárgyalása, és gr. Rottal értesíti is, hogy a császár őt küldte ki. A császár ugyanis Panajotti által értesült arról, hogy Apafy a magyarországiak érdekében a portához járátja követeit és hogy lecsendesítse a zavarokat, hívta egybe az eperjesi tractát. Ettől az erdélyi urak nem sokat vártak és Naláczy szerint csak az időt akarták tölteni. A fejedelemnek sehogy sem tetszett, hogy Rottal jön a tractára megbízottként, a ki már egyszer kijátszotta őket és ezért előbb az erdélyi tanácsot hívta össze. Telekinek a tanácskozásban való részvételét felesége betegsége akadályozta. A fejedelemasszony sürgetté őt, ellátta orvossággal Judit asszonyt, küldött aranyvizet is, hogy kenegessék meg »az szíve aránt.« Judit jobban lett úgy, hogy Teleki — bár maga is beteg volt — elindulhatott. A tanács ellátta őt a szükséges utasításokkal és vele Kapi Györgyöt, Virginás Istvánt és Nemes Jánost küldték a tractára. Május közepe táján meg is érkeztek Eperjesre, hol már ekkor állt a tárgyalás a magyarországiakkal, mely azonban eredményre nem vezetett. Teleki Eperjesen találta Görgei Pált, ki ellátta őt orvossággal, sőt szerzett be a szülésben segítő eszközöket is és megígérte, hogy ha neje szerencsésen túl lesz a szülésen és Kővárban lesznek, szeptemberben ellátogat hozzá meggyógyítani.

Az eperjesi tracta óta a fejedelem jobban kezdett foglalkozni a magyarországiak ügyével is. Rosnyai Dávidot küldte érdekükben a portára. Az adót pedig igyekezett pontosan beszolgáltatni, hogy a fővezért jó hangulatra bírja. Teleki örült a fejedelem jóindulatának, mert

^{b)} Teleki egy feljegyzése szerint Miss 653. »1668 adta Isten Gyurkót 1. 7-bris.« E feljegyzés téves, mert ez év szeptemberében Krisztina született. Teleki Mihály lev. IV. k. 347. l.

vallása és nemzete megvédésének tartotta a magyarországiak megsegítését. Ugyanerre az időre esik, hogy Veér Judit 1669 okt. 8-án leánygyermeket szült, ki már élte kezdetén betegeskedett. Félték attól, hogy nem marad életben, azért hamarosan megkeresztelték. Kata lett az újszülött neve. A gyermek azonban meggyógyult. Teleki gazdaságainak nézett utána Judit betegsége idején, járt Karkóban, elment a nagyenyedi vásárra, hol Veér György ügyes-bajos dolgában segédkezett. Okt. 14-én a fejedelmi kegy a tordai főispánságot adta neki. Ez örömhírrrel érkezik haza, de ki sem pihenheti magát, a fejedelemasszony siettetí az udvarhoz, újra szükség van tanácsára, mert a fejedelem elfogatta Fleischer András nagyszebeni királybirót, ki nem akarta az adót fizetni és kit ezenkívül Székely László parázناسággal vádolt. A fejedelem annyira haragudott a királybiróra, hogy még Bornemissza Annának sem engedte meg, hogy róla beszéljen. Ezért hívta a fejedelemnő Telekit segítségül, kivel együtt ki is szabadították az ártatlan embert.

Teleki főispáni installatioja decz. 4-én volt Bogáton, hova beteg ment el, de már Bethlen Jánoshoz nem mehetett, hol pedig a fejedelem várt rá és a fejedelemasszony azt írta neki, hogy a pálczával kellene megverni, mert nem ment el. Teleki veresvízzel gyógyította magát (s amint megkönnyebbedett, Ispán Ferenczczel találkozott Szentpéteren) aztán családotul Kővárba költözött. Itt visszatért az egészsége. S így előkészíthette az 1670 február 15-ére hirdetett országgyűlést, mely igen nagyfontosságúnak ígérkezett. Először azonban Máramarosba ment »mustrára« mint helyettes főispán, hol azonban nagy feladat várt reá. Ugyanis január 18-án halt meg Huszton Rhédey Ferencz fejedelem özvegye, Bethlen Drusianna, ki a várat ezideig birta. Bethlen Gábor adománylevele értelmében a vár most az özvegy halála után Barkóczi Sándornét, Thököly István gyermekeit és a török földre szökött Zólyomi Miklóst illette meg. Apafy azonban már régen elhatározta, hogy e fontos végvárat nem engedi át másnak, mert félt, hogy a török elfoglalja. A közvélemény helyeselte ezt. Telekit mint máramarosi főispánt bizta meg célja egyengetésével. Ő gyorsan cselekedett: a várőrséget a fejedelem hűségére eskette, a kapitányt, Katona Mihályt és a porkolábot is. Tudta, hogy Thököly István megharagszik e tettéért rá, »de — írja Naláczynak — ugyan bizony érette uramat, hazámat el nem árulom.«¹⁾ Ő maga is a várban telepedett le és családját is odarendelte. Judit Husztra mentében betért Aranyos-Medgyesre Lónyai Annához, ki a kis Krisztinát nem engedte el magától. Judit még sohasem hagyta ott valahol gyermekét, de most az egyszer engedett Lónyai Anna kérésének.

Teleki elhelyezvén családját s Husztot biztosítván a fejedelemnek,

¹⁾ Teleki Mihály lev. V. k. 32. l.

már február 21-e előtt Gyulafehérvárra sietett, mert az országgyűlés előtt még sok tennivalója volt. A fejedelmi udvarban volt Ispán Ferencz, kit az interessatusok azzal a megbizással küldtek Erdélybe, hogy Apafy a portán segítséget eszközöljön ki számukra. Ispán Ferencz megbizása titkos volt úgy, hogy még Bethlen Jánosnak sem árulták el otltélé okát. A portára Rosnyai Dávidot küldte a fejedelem a magyarországiak érdekében s ezt várták vissza. A deák azonban sokáig késett s az erdélyi urak már gyanus szemmel nézték Ispán Ferencz otlétét.

Ez a sok munka Telekit annyira lefoglalja, hogy még levelet sem tud feleségének küldeni. Ugyanekkor kapta a tanácsúri méltóságot és a huszti főkapitányságot. A sok tisztség azonban csak terhére volt, mert nem tudott betegsége gyógyításához hozzájutni. A tanácsúri méltóság tisztéről így ír feleségének: „Isten áldásul vagy ostorul rendelte volt, engemet az én kegyelmes uram az tanácsrend közé állíttatott. Isten adja, hogy nevének dücsösségére, lelkem esméretének csendességére szolgálhassak Istenemnek, hazámnak, uramnak sok gonosz akaróimnak bosszuságokra. Akartam ezért, édesem neked is értésedre adnom, eddig is sok gonoszakaróm volt, de ma többel szaporodott.”¹⁾

A porta által elrendelt vizsgálatra a vezér egy kapucsi pasát küldött ki. Ugyanekkor küldte ki Lipót is követét Erdélybe, azzal a gondolattal, hogy az erdélyieket elvonja az interessatusok megsegítésétől. Teleki gyanakodva fogadja a pátert, bár ez ravaszul azt hirdeti, hogy a török követtel közös megegyezéssel jön. S bár Telekit és Bánffyt arról értesíti, hogy mielőtt a fejedelmi udvarba menne, előbb velük akarna beszélni, mégis elkerülte őket s találkozás nélkül ment az udvarhoz. Teleki levélben figyelmezteti a fejedelemasszonyt, hogy ne higgyenek a ravasz páternek és a fejedelem a tanács beleegyezése nélkül semmi érdemes kijelentést ne tegyen előtte. sőt a török pasáról is csak jót szóljon.

Végre Rosnyai Dávid megérkezett Erdélybe és tőle tudták meg, hogy Zrinyi Péter külön követet küldött a portára, ki Zrinyi részére a magyar koronát, veje Rákóczy Ferencz részére pedig az erdélyi fejedelemséget kérte. Ez a hír Apafyt elidegenítette az interessatusoktól. A felsővidéki megyék Zrinyi és Rákóczy mellé csatlakoztak, mikor ezek kibontották a felkelés zászlaját, de midőn a két vezér a császár kegyelmére megadta magát, a császár hadat küldött ellenük. A bujdosók egy része Husztra menekült, az erdélyi fejedelem védelme alá helyezkedett. mint Bocskay István, Ispán Ferencz, Kende Gábor, Gyulaffy László, Chernel Pál, Forgách Miklós és többen.

Ez időben Juditról és gyermekeiről jóformán semmi hírünk sincs. Valószínűleg Szentpéteren laktak és bizonyosan remegve várták a hire-

¹⁾ Teleki Mihály lev. V. k. 96. l.

ket, melyek nemcsak másokat érdekeltek, hanem elsősorban Juditot és családját a férj és az apa révén, ki ekkor Huszt megerősítésében fáradozott, nehogy a zavaros időben Rákóczy azt elfoglalja. A husztiak azonban nagyon el voltak szegényedve s nem tudták az adót összeszedni. Apafy ekkor úgy rendelkezett, hogy a sóagnak és korcsmák jövedelméből fizessék ki a praesidiumot. Így menedéket adhatott a bujdosóknak, kiknek sorsa nagyon szomorú volt. A császár pátenst bocsátott ki ellenük s félő volt, hogy az állapotok olyanná fajulnak, mint az 1621. évi fehérhegyi csata után Morvaországban, Csehországban és Sziléziában. Teleki titokban segíti a magyarokat, de a fejedelemasszony aggódik, hogy férjét újra beleelegyítik a dolgokba, a mit ő egyáltalán nem óhajtott.

Megkezdődtek a vallásüldözések, melyben segítségére volt a császárnak Báthory Zsófia „az munkácsi fertelmes Jezabel,” ki sokakat elfogatott, többek között Bocskay Istvánnét Török Katát is. A protestánsok mind Husztra menekülnek. Lónyai Anna fejedelemasszony Aranyos-Medgyesre szorult, hol körülfogták, mert a németek ráfogták, hogy a gombási magyaroknak ő adott jelt Aranyos-Medgyesről ágyulövessel a támadásra. Fia Wesselényi Pál kétségbeesetten ment Telekihez segítségért, ki hadat küldött s e hadak éjszaka kihozták a várba szorult fejedelemasszonyt.

A fejetlenség igen nagy volt s a száz felé elfoglalt Teleki nem is gondolhatott Szentpéteren tartózkodó családjára, hol Judit betegeskedett, mint mindig; a kis Zsuzsi meg a nagyanyjánál volt, hogy kevesebb legyen a baj, de innen csak hazavágyott a gyermek. Mégis csak jobb otthon az édes anya mellett. A nagyanyja nem tudta nézni a nyüögködését, azért hazaküldte őt már ekkor Sorostélyra. Teleki jövődő gyermeke számára tett bevásárlásokat. Ez már a hatodik gyermek. kinek jövetelét karácsonyra várták. A kis Krisztina volt most nagyon beteg és Judit kérte férjét, hogy küldje el Pécsi doktort, mert a gyermek nyelve és szája belül felpattogzott. Teleki a vásárlottakat hazaküldte, de maga nem ment haza, mert sehogy sem tudta nézni felesége szenvedéseit. Pedig Judit jobban szerette volna, ha otthon van, mikor nincs ok a távolmaradására. Minek költsékezik férje, ha nem szükséges? „Én megvallom, édes Uram, nem állhatom, — írja — hogy ne busuljak, mert nem győzőm el azt a sok gondoskodást s mind az sok költést. Bizony Uram, értékünk felett vagyom; nem vihetem sokáig, ha meg nem halok is; vagy bocsátana Kegyelmed más házához, hadd nyugodnám, akár mit mivelnének osztán.“¹⁾ A karácsonyi ünnepekre Teleki Szepesi és Keczer Menyhértet vitte magával. Előzőleg feleségét értesítette erről s kérte, ne haragudjék, hogy vendégeket is visz magá-

¹⁾ Teleki Mihály lev. V. k., 413. l.

val, de ő nem hívta most őket, hanem nem tudnak hova menni s úgy jönnek el hozzá. De ha Judit rosszul érzi magát, a vendégek nem fogják háborgatni.

1671. január 15-ike táján megérkezett az új gyermek. Fiúgyermek volt és Mihály névre keresztelték. Judit alig hogy felépült, már arra gondolt, hogy a nagybányai vásárra túrót és tehénbőröket kell küldeni. Mindjárt megszólalt benne a jó gazdasszony. A kis gyermek keresztelőjét márcz. 9-ére tervezték, de hamarabb tartották meg márcz. 4-én, mert 9-ére a fejedelem Fogarasba gyűlést hirdetett. Teleki Bánffyval együtt ment el az országgyűlésre s Juditnak egyik ideirt levelében igen érdekes apróság van. Ugyanis Teleki — kissé boros hangulatban — azt írta feleségének, hogy ne „édes Uram“-nak szólítsa meg levelében, hanem a „deli“ titulust használja. Erre Judit ezt válaszolja: „Értem Kegyelmed panaszát, hogy Kegyelmed deliebb legény Kende uramnál s Bethlen uramnál. Bizony az én szemeim előtt mindennél deliebb csak Kegyelmed. azután az én szép Jankóm; de az titulusban, hogy édes Uramnak írom Kegyelmedet, Bánfi Dénesné asszonyomtól ő kegyelmétől tanultam, maga Bánfi Dienes uram is az asszony ő Kegyelme előtt, el hiszem, deli embernek látszik, de én örömet ezután megcselekszem, csak találjam Kegyelmednek aval is kedvét.“¹⁾

A megszólítást ugyan nem Bánffynétől tanulta, hanem ez a megszólítás volt akkoriban szokásos. Bánffyékkel igen jó viszonyban voltak ekkor, sőt a gyerekek is levelet váltottak egymással. Egy izben mentegeti is Bánffy a Gyurka fiát, mert most nem válaszolt s bizony pirulva olvasta a Jankó „linea nélkül való“ irását.

A gyűlésen Rhédey Ferencz is megjelent, kit előzőleg a portára küldtek adóval. Őt azzal is megbízták, hogy a magyarországiak ügyét is előhossa. Rhédey nem a legjobb hírekkel érkezett haza, a török porta követelte a határigazításnál neki járó 49 falu átadását, melyek igen elszórtan feküdtek s mivel a követelt falvak nevei olvashatatlanul voltak összeírva, más faluk nevei is közzé kerültek. Ez foglalkoztatta most az országgyűlést, mert a falvakért megérkezett rövidesen a török küldötte.

A magyarországiak üldözése nem csökkent, sőt mind nagyobb mérveket öltött. A protestánsok templomait elfoglalták, iskoláikat bezártatták, a protestáns papokat elfogták, kivégezték. A bujdosók Telekit kérték meg, hogy járjon közbe a fejedelemnél az érdekükben s augusztus 20-án a Radnóton tartott gyűlésükre Veér György által meghívták. A fejedelem nem szívesen ment el, de Teleki ösztönzésére mégis csak megjelent. Telekinek fájt a fejedelem idegenkedése, mert félt, hogy a magyarországi protestánsok után Erdély üldözésére kerül

¹⁾ Teleki Mihály lev. V. k., 480. 1.

a sor és keserű gúnnyal ír arról, hogy az erdélyiek nem törődnek magyarországi hitfeleikkel.¹⁾ A fejedelemszöveg nem akarta, hogy Apafy beleavatkozzék a magyarországiak dolgába s Telekit is figyelmeztette, hogy már őt is megcsalták. De Apafy engedékenyebb volt, mint felesége s midőn I. Rákóczy Ferencz levelében állította, hogy a követ tudta nélkül kérte a fejedelemséget számára, mégis közbe akart járni az érdekében s Telekit sem gátolta abban, hogy segítsen rajtuk.

Az 1672. év elején február első hetében nagy szomorúság érte Veér Juditot. Náluk tartózkodott Kővárban Boldvai Kata, az időközben török földre szökött és ott meggyilkolt Bethlen Domokos felesége. A szegény asszony gyermekágyban meghalt.

E csapás igen megrendítette Juditot, egyrészt mert rokona oly váratlanul mult ki, másrészt meg az a körülmény, hogy ő maga is szülés előtt állott. Félelmek, szorongások fogták elő s férje sehogysen tudta megnyugtatni, ezért nem vehetett részt a határigazítási tárgyalásokban sem, melyek pedig most nagyon foglalkoztatták Erdélyt. Csak Somlyóban jelent meg a követek között. Nem merete feleségét hosszabb időre magára hagyni, mert ha eltávozott, Judit valószínűleg kétségbeesett. Mindig halálfélelmek üldözték. Végre úgy márczius közepe táján született egy kis fiú, ki azonban már márczius 21-én meg is halt.²⁾ Maga Judit 3 hetes betegágyas korában ismét nagy beteg lett s folyton azt hangoztatta, hogy Károlyi Lászlóné is annyi időtájban halt meg. Még április elején is feküdt s Telekit ez nagyon elbusította.

Judit szülései nagyon nehezen mentek s mindig kutatott egy s más orvosság után a szülés könnyítésére. Így Sorostélyról írja egy alkalommal urának; hogy „elfelejtettem végére menni olt létemben Asszonyunk ő Nagysága irt volt le tavaly holmi orvosságokat s azok között irta vala ő Nagysága, hogy mikor Isten az ilyen Asszonyembert meg szabadítja egy borsszemet meg kell rágni s enni avagy az orron fel kell szivni, csak ennek menjen Kegyelmed édes uram végére.”³⁾

Az orvosság ki nem fogyott a házból s Juditnak egész kis könyve volt tele orvosságok leírásával. Ő maga is gyakran ajánlgatott másoknak gyógymodot. Ugyszólván mindenki maga volt önmagának

¹⁾ Náláczy meg is jegyzi, hogy mióta Telekit ismeri, ilyen levelet nem olvasott tőle s bár csak Erdély többi rendei is ilyen keresztényi gondolatolvolnának, nem kellene félni, hogy Erdély elvész. Teleki Mihály lev. V. K. 656. l.

²⁾ Teleki Mihály lev. VI. k., 122. l. Teleki írja Bánffy Dénesnek: »Ma meg irtam vala Kegyelmednek az kisebbik fiacskám állapotját. Isten ez világbul most 3 óraker sok kinjai után kiszólitá. Áldassék Isten neve. Az anyja rosszul kezdett lenni, de úgy hiszem, már nem látván kinját gyermekének jobban leszén.«

³⁾ Gr. Teleki Nemzetség levéltára. Miss. 318.

az orvosa, mert orvost nehezen lehetett szerezni. Így a gyakorlat sokszor képessé tette őket egyik-másik betegség meggyógyítására.¹⁾

¹⁾ Egy pár ilyen receptet gyűjtöttünk össze, mit jónak látunk itt közölni, hogy érdekességüket bemutassuk: (gr. Teleki Nemz. levéltára Marosvásárhely. Miss. 728.)

»Memoriale. Az fejfájás az hidegh lelésnek nagy forróságától esik; akkor baraczk levelet kel megteőrný s egy kis bort hincsenek reá, faczarják ki a levét s keőssék, ruhát mártván bele az vakszemeit, s homlokat velle, ha vizét veszik az baraczk levélnek az annál job. Ha penigh az vérnek hévsége-től van az feo fájás, vágjanak eret, az cephalicat a job kezen. Az Feo zugás az fejbéli nedvességnek beosegetől esik, kapotnyakot, kakuk füvet s be (t?) onicat kel meg főzni vízben s abban moshattya fejet, csak hogy melegen. Az hidegh lelesteol, mivelhogy nem látom az beteget, nem tudok mit mondani egyebet, hanem csináltasson feredőt, fejár fűzfa levelet, uti füvet gyökerestől, porczfüvet főzzenek meg vízben s ne hűjcsék más vízzel megh, hanem csak magában hűlven, mikor érzi, hogy reá jeő az hidegh, ülljön bele had helye el az feredeobe s migh meg kezd hevülni mind ülljön benne, az után ki kelvén takarják jól be az ágyba s nyugodgyek el utanna, eszt iterallya vagy háromszor. Ha gyenge nem volna (tudniillik a beteg) jó igen, ha az kapotnyak füvet megh teszik s eczetben ki faczarvan a levét, be adgyak innya, hogy hannyon teolle, mert ha az sártól megh tisztulna a gyomra, el hadná az hidegh. Bort mikor rajta az hidegh, ne igyek, hanem csak tizta forrás vizet, vagy soska, vagy cicoria vizet. Nyers gyümölcsöt, salátát és egyebet az mi az sárt gyomrában teobbítí, ne egyek. Az tei etet is feo fájást nemz az hidegh lelo emberben. Ez fele nyavalyaban, mind etel ital job az savanyú, mint az edes, mert Dulcia facile biles sunt: Beovebben vetvén az nyavalyanak jegyeit, vagy ha lathatnam magát az patient, eoromest szolgálok eo klgnek az miben lehet. de Absentem curare difficile.« Baltházár Rákosi mpia.

Egy másik Memoriale, amely fűlfájást gyógyít. Veér Juditnak gyakran fáj a füle, tehát »szüksége volt az orvosságra. (Gr. Teleki Nemz. lt. Marosvásárhely. Miss. 728.)

»Memoriale. 1. Melegen egy kis czipónak az fenekét ki (szedve) égett bort bele tölteni és jó melegen az fölire kötni.

2. Szék füvet eleven tüzre tivin töczerel boriczak be és az kissebbik vigít az föliben tivin, füstölye vele.

3. Ruta, avagy keserű mondola olajat jo az föliben bocsátgatni. Így az szekfü, majoranna, rosmaring és Szerecsendio olaj is igen jó.

4. Az nyirs körösfának ágát tegyék tűzben, az másik vigin az mely... boriczák az fölire...

5. Az borostyánnak levelit meg kell törni, ki facsarva fejár borral együtt föliben csöpögtetni jó.

6. Nyul, kecske, fogoly madár egyenlő nyomó mézzel, egyben elegytetvén bocsatassek az föliben.

7. Hangya tojást, vereshagyma leben tivin, meg törvin, ki kel facsarni, és az föliben bocsátgatni.

N. B. Mindeneket lágy melegen kel az föliben bocsátgatni.«

Leginkább Pápai orvosságos könyvét használták, mi kézről-kézre járt az asszonyok között.

Selyei B. István doktor is irt Juditnak receptet, szülés idejére.¹⁾

A fejedelemasszony levélben panaszkodott egyszer a dajkája betegségén, mire Judit örömmel írja, hogy ő tud egy orvosságot ajánlani. Bátran ajánlja, mert ő azt már egyszer saját magán kipróbálta, midőn a melle megkövesedni kezdett s ő akkor kakuk füvet fecske fészekkel együtt forró vajas vízzel megöntöztvén s két ruha közé téve tette a mellére lágy melegen és használt. A teje el nem apadott. Ezt az orvosságot Bánffy Zsigmondné is igen jónak tartotta.

Juditot szívós természete végre mégis csak magához térítette, ennek ellenére Teleki nem mehetett Ali bég elébe, ki a határigazítások végett jött. mert családi gyász érte. Huga Teleki Kata Stepán Ferenczné halt meg áprilisban. Teleki nagyon megtört e csapás alatt és Judit nagy gyöngédséggel igyekezett őt megvigasztalni: »Tudom nagy keserűségét látja Kegyelmed szegény Asszonyomnak, mely Kegyelmednél annál nagyobb szomorúságot fog indítani; nem is lehet szomorúság nélkül ugyan, de Kegyelmed tudja maga nyavalyáját, ahoz képest vigyázzon Kegyelmed egészségére, mert most kevesebb is megárt Kegyelmednek, mint annak előtte. Az gondolkodás, busulás Kegyelmednek igen ártalmas. Kegyelmed okos, megért elméjű ember, mindeneket meggondolhat, mert sok keresztekben volt immár Kegyelmed. Tudjuk azt mindnyájan, hogy az halált el nem kerülhetjük, az mikor az úr az órát elhozza.«²⁾ Milyen közvetlen, egyszerű szavakkal vigasztalja urát s mennyi megértés és szeretet árad ki belőlük! S mily nagy az öröme, midőn Teleki egészségéről értesíti. Jó szíve mindenkinek megbocsájt s a szomorúság látása azt is elfelejteti, hogy valaki vétett ellene. Így azelőtt sok bűt okozott neki az öreg Telekiné, de mikor hallotta, hogy azt mennyire lesújtotta leánya halála, minden neheztelést elfelejtett. Biztatta férjét, hogy vigasztalja anyját, keresse kedvét »mivel emberi mód szerint szólván, nem lehet igen sok hátra életébeh« és ő maga is szeretett volna mellette lenni, hogy segítsen bánatát felejteni, de a gyermekeitől nem szabadulhatott.

¹⁾ »Az Polipodi monat ismerteti kgd, melyet szent János gyökerének is hívnak a kösziklákon terem igen édes. Ollyant szerezzon kigyelmed törjék meg igen apron és mikoron a szülésnek idejét el jönni isméri az ember, kössék mind a kétt lába fejére és talpára, könnynebbíti a szülést.

Azonkívül, az Basa Rózsának az magvában végyen ember huszonötöt, avagy csak tizet is ha többnek szerét nem teheti ember törjék meg azokat igen apróra és az uton elegyítsék faolaiban, mellyet kennyek meg az szülendő aszszonnak az agyékét a mint a szülő csont vagyon és a testét belől.... gr. Teleki Nemz. lt. Marosvásárhely. Miss. 669.

²⁾ Teleki Mihály lev. VI. K. 185.

A fejedelmi pár is igyekszik Teleki nagy bánatát enyhíteni. Jóindulatuk kifogyhatatlan. Nemcsak Telekit halmozzák el kitüntetésekkel, ajándékokkal, de a fejedelem még fiának is birtokot ígér, mi annyira meglepi Telekit, hogy el sem akarja hinni s szinte kételkedve írja Naláczy-nak, hogy nem gondolta volna, hogy a fejedelem ilyen kegyes legyen fiához, de azért szeretne a birtokról írást kapni, hogy a jövőre is biztosíthassa azt. Talán a fejedelmi ígéret mámor közben történt avval a rendelkezésével együtt, hogy a magyarországi elégületlenek részére adjon Teleki segítséget, mert ez mindkettőről írást kért. Naláczy erősíti, hogy a fejedelem nem akarja megmásítani ígéretét a fiának ajándékozott birtokot illetőleg, sőt azt mondta a fejedelem, hogy még »szaporítani akarja Kegyelmed házán való kegyelmességét, kiről is im assecuratoriát adott ő nagysága; sőt ha Kegyelmed parancsolja, donatióját is megírhatom; most is meg leszen vala, de az kártyát nem kaphaték; azért Kegyelmed tudósítson róla és küldjön egy kártyát.«¹⁾

1672-ben a bujdosók dolga nagyon foglalkoztatta a kedélyeket. Teleki nem ment el a tanács radnóti gyűlésére, mert mint a fejedelemhez írt mentegető levelében kifejti, hittel kötelezte magát, hogy másnap, azaz szept. 16-án elindul a hadakhoz. Bánffy ugyan figyelmeztette Telekit, hogy gondoljon családjára, Erdélyben elfoglalt szép tisztére, de ez látván, hogy a török a lengyelekkel van elfoglalva, fel akarta használni az alkalmat arra, hogy hitfelei sorsán segítsen. A Radnóton gyűlésező tanácsurak biztosítékot adtak neki arról, hogy bármi történjék, sem neki, sem családjának vagyonában senki meg nem bántja. Így Teleki megnyugodva, hogy családját bántódás nem éri, elindult a hadakhoz, kik már előzőleg augusztus végén elfoglalták Vámos-Pércset, Hatházát, Böszörményt Hussain pasa segítségével. Teleki szept. 18-án felhívást intéz Szatmár megyéhez a felülésre. Most azonban a bujdosókat elhagyta a szerencse és szept. 20-án Batizvásárinál vereséget szenvedtek, mely nagy elkeseredést keltett Teleki ellen Erdélyben. Az egész közvélemény ellene zúdult. Némelyek azt mondták róla, hogy Várad után most Erdélyt akarja elvesztetni.²⁾ Teleki kétségbeesve ment haza Kővárba s még a feleségét és gyermekeit is féltette ellenségeinek bosszújától, kiknek sorsa felől a fejedelmi pár előzőleg megnyugtatta.

A magyarországiak szünetlenül kérték Telekit, hogy ne csüggedjen el a batizvásárii vereség miatt, menjen vissza közéjük, csak ő tud segíteni rajtuk. De Teleki, különösen az okt. 10-iki gyűlés óta nem akart visszamenni. E gyűlésen csak a fejedelem és egy-két tanácsúr állott mellette, mindenki ellene fordult. Olyan is akadt, ki azt mondta,

¹⁾ Teleki Mihály lev. VI. K. 271. Nincs említés arról, hogy Telekinek melyik fiáról van szó, talán a legidősebbéről, a 9 éves Jánosról; a birtok neve sincs említve.

²⁾ Teleki Mihály lev. VI. K. 315.

hogyha kezébe akadna Teleki, elevenen meg tudná nyúzni.¹⁾ A magyarországiak egyre sürgetik jövetelét, de Teleki húzta-halasztotta a dolgot, mert nem akarta családját, magát és az ügyet veszedelembe és végpusztulásra juttatni. Sárpataki Mártonnak így ír: ----- »ugyan csak feltaláltam elmémben, hogy elmenvén és vesztvén tovább is (sőt még az alatt is) soha nem nyugodnának gonosz akaróim, míg feleségemnek, gyermekeimnek nagy bajt, busulást és örökös kárt nem szereznének. Mert ha csak életem elfogyásával meg lehetett volna, azzal én semmit is nem gondolnék, sőt Istenemért, nemzetemért örömet megcselekedném, csak feleségem, gyermekeim részéről lehessek vala securus.«²⁾

A fejedelem maga is belenyugodott abba, hogy Teleki másodszor is a bujdosók közé menjen, sőt rendeletet is bocsátott ki a kövárvidéki nemesség és puskassághoz, hogy ha Veér Judit valamit férje távollétében parancsol, azt teljesítsék. A sok halogatás közben jött október 25-én a györkei vereség híre, a mi elvette Teleki kedvét attól, hogy a bujdosók élére álljon. A vereség után következett a bécsi udvar megtorlása; megkezdődtek ismét a nagy üldözések. A bujdosók ekkor Petróczy Istvánt választják meg Teleki megérkezéséig, ki addig nem mehetett, míg a fejedelem követe biztató hírrel vissza nem jön a portáról.

Ez időben halt meg a Teleki néne Szentpáli Jánosné, Bornemisza Zsuzsánna, ki Kutfalvát hagyományozta Telekinek; a rendelkezés azonban csak szóbeli volt. Nehéz volt Teleki helyzete az örökségi ügyben, mert a fejedelemasszony és Bánffy Dénesné érvénytelennek tartották a végrendekezést s így a hagyatékot nem kaphatta meg.³⁾ Ha vagyona nem is gyarapodott most, de Isten megint megáldotta egy fiugyermekkel. A gyermek júniusban született Szt.-Péteren.⁴⁾ Nevéről, keresztelésről nem esik szó, de Teleki Anna fentidézett leveléből látjuk, hogy László született ekkor.

Judit szerencsésen esett túl e gyakori családi eseményen s valószínűleg egészséges volt úgy ő, mint gyermekei, mert Teleki úgyszólván nem is említi őket leveleiben. A bujdosók még mindig reménykedve várták, hogy Teleki lesz egyszer vezérük, de midőn Naláczy a portáról, visszajöve semmi biztatást nem hozott, Teleki végkép itthon maradt

¹⁾ Teleki Mihály lev. VI. k. 364. l.

²⁾ Teleki Mihály lev. VI. k. 342. l.

³⁾ Teleki 1673 december 6-án Gyulafehérvárott Sárpataki Márton ítélőmester előtt tett protestációjában fenntartotta maga és gyermekei jogát Kutfalvához. Teleki Mihály lev. VI. k. 542. jegyzet.

⁴⁾ A gyermek születésnapját nem tudjuk pontosan, de Szepesi Pálnak 1673, július 4-iki leveléből körülbelül megállapíthatjuk. Azt írja ugyanis: » . . . Sub dato 29 Junii Szentpéteren költ Kegyelmed levelét nagy böcsülettel elvöttem . . . Örömmel értem, Isten Kegyelmed házáat egy katonával megsziporította.« Teleki Mihály lev. VI. k. 478. l.

mire a bujdosók Wesselényi Pált választják meg vezérüknek 1673 aug. 23-án. Nem nagy örömmel hallotta a fejedelem, hogy Wesselényi az ő hire nélkül vállalkozott e szerepre. Wesselényi vállalkozása nem is volt szerencsés, mert már szept. 26-án Böszörmény mellett megveretett.

1674 elején a francia király XIV. Lajos háboruban állott Lipóttal és saját országában akarván háborgatni, érintkezésbe lépett Teleki közvetítésével a bujdosókkal. Az érintkezést azonban egyelőre megakasztotta Bánffy Dénes bukása, mely Erdélyt hosszú ideig foglalkoztatta.

A bujdosók és Erdély közötti viszony nem olyan szoros, mint azelőtt, sőt a fejedelem rendeletet is bocsát ki ellenük, hogy biztosítékot adjanak és ne járjanak ki és be az országba.

Juditék ekkor Szentpéteren laktak, hol ismét meglátogatja őket a gólya, mely ezuttal kis leányt hozott, Juditot, aki szeptember első hetében született.¹⁾ Ez volt a kilencedik gyermek. A sok gyermek között volt is nagy elfoglaltsága az anyának. Egyszer egyik volt beteg azután a másik. Sokszor három vagy négy is beteg volt közülök. Szinte hihetetlen, hogy milyen emberfölötti erővel bírta ki a beteges asszony a sok bajt, gondot. Csak arra kell gondolnunk, hogy Teleki mily nagy gazdaságnak volt ura s ő maga mindig el volt foglalva az ország és fejedelem dolgaival, hogy a gazdaság tulajdonképeni vezetése Juditra hárult. Mindenre kellett gondolnia. Száz szemének kellett lennie a sok cselédség között, mely nem volt mindig hűséges, megbízható. A cselédkérdés akkor is probléma volt. Juditnak is sok baja

¹⁾ A kis Judit születése után több gyermek születéséről nem kapunk hírt a levelekből, de a gr. Teleki Nemzetség marosvásárhelyi levéltárában kifüggesztett táblázat szerint Teleki Mihálynak és Veér Juditnak 13 gyermekük volt:

	Anna	=	{	Apafy Miklósné, Kemény Jánosné	
† 1720	Mihály	=		Thorgoczky Kata	
† 1687	János	=		sz. 1662.	
† 1712 körül	Susanna	=		Vay Mihályné	
† 1731	Pál	=		sz. 1667. Vay Kata	
† 1714	László	=		sz. 1673. Vay Anna	
† 1732	József	=		Bethlen Kata	
	Krisztina	=	{	Malomvizi Kendeffi Jánosné, Barcsay Ábrahámné	
	Kata	=		Losonczy Bánffy Pálné	
	Borbála	=		Horváth Andrásné	
† 1733	Judit	=		sz. 1674. Pongrácz Nagy Mihályi Jánosné	
† 1754	Sándor	=	1679	{ Bethlen Julia Petki Nagy Zsuzsánna	
	Erzsébet	=	{	Matskásy Lászlóné Jósika Istvánné.	

van a cselédséggel, kik akkoriban nem hagyhatták oly könnyen ott gazdájukat, mint ma. A cseléd vagy apród csak úgy segíthetett baján, ha megszökött, de ha aztán megfogták, volt dolga a kalodának és vesszőnek. Judit még az ilyen szökött cselédet is védte férje haragja ellen, bár néha oly sok a baja velük, hogy maga is kifakad.¹⁾ Sokszor megtörtént, hogy másnak a szolgálit kérték kölcsön, kik persze nem dolgoztak, úgy mint kellett volna, gondolták, hogy majd csak hazaküldik, ha már nem tűrhetik őket.

De Juditot a sok alkalmatlanság nem csüggesztette.. Nagy családja jóléte érdekében három helyett dolgozott, s maga volt a szerénység, a takarékoság, ki csak azzal törődött, hogy gyermekeinek legyen meg mindenük. Teleki azonban nem volt ilyen takarékos s ezért Judit gyakran dorgálja. Teleki szeretett szépen öltözködni és habár Judit maga is ügyelt arra, hogy ura mindig rendesen, tisztán járjon, de a túlzását nem állja meg szó nélkül. Ne magát aranyozza — írja férjének — hanem most már a gyermekeket kellene csinosítani, aranyozni.²⁾

Folytonosan félt, hogy sok kell és nem telik miből. Ő maga sokat dolgozik és mindenre ügyel, míg férje nem gondolkodik úgy mindenről, mint ő. Sokszor fellázad a nehéz kereszt ellen. Úgy érzi, hogy többet költenek, mint szabad volna.³⁾ Ha férje távol van, ellátja őt tiszta ruhával, majorsággal, hogy ne kelljen neki máshol venni, mert az drága és nem olyan jó, mint az otthoni. A legaprólékosabb gonddal figyel gazdaságában a legcsekélyebb dologra is. A különböző jószágok gondviselői neki tesznek jelentést és ő hosszú levelekben ad utasítást a legkisebb dologra is. Egyik jószágá gondviselőjének azt írja, hogy a borokat töltögesse fel, tartsa azt tisztán, s olyan karikát tartson rajtuk, hogy az jó szorosan álljon. A karkói gondviselőt értesíti, hogy nincs a majorosné működésével megelégedve, mert a vaját nem kezeli tisztán, a sajtok is oly kicsinyek, mint a kis tányérkák. Boér Bukor sorostélyi gondviselőnek utasítást ad arra nézve, hogy a majorosné ültessen ludakat, tyúkokat ; de vigyázzon, hogy se meleg, se hideg helyen ne tartsa azokat. Közben mindegyiktől érdeklődik, mennyi ludat, tyúkot ültetett, milyen a tavaszi vetemény ? stb.⁴⁾

¹⁾ Gróf Teleki Nemz. lev. Marosvásárhely Miss. 840.

²⁾ Gr. Teleki Nemz. lt. Mvásárhely Miss 833.

³⁾ Gr. Teleki Nemz. lt. Mvásárhely 318.

⁴⁾ A leggyakrabban előforduló gondviselők :

Kovács István Gernyeszeg

Benedeki István deák, Szeben

Orbán János Szentpéter

Alvinczy István Fogarasföld

Takács István Sorostély 1691.

Belényesi György » 1692.

Judit nagyon szerette a pontosságot s erre mint gazdaszony igen büszke is volt. Történt egy ízben, hogy a ludak nem kötöttak idejében; Jenei a bodsárdi paptól kért két ülő ludat, ezért Judit igen neheztelt a gondviselőre. Szégyennek tartotta kölcsönkérni. Hiszen tudna ő még 10–12 lúdfiat venni! Nem szereti, ha a gondviselő koldul, inkább vigyázzon jobban máskor! Ekkora volt benne a gazdasszonyi büszkeség!

Kertész András Görgény

Menyhárt György Karkó

Győri Péter Máramaros

Tállyai István Kendi Lóna és még többen is voltak.

Szükségesnek tartjuk bemutatni Teleki egyik gazdaságát, hol legtöbbet tartózkodtak: Gernyeszeget:

Az udvari nép katalogusa 1694. jan. 7.:

Predicator Erdődy Miklós	uram	<i>Pohárnokok</i>		
Cantor Szilágyi Mihály	»	Pohárnok Mihály	lib	3
† Balasház László (kihúзва)	»	Pohárnok H. Istók	»	2
Ugrai Gergely	»	Pohárnok B. Pista	»	2
Tállyai István (kihúзва)	»	Hrattkai Ferkó	»	4
Nagy Mihály	»	<i>Inasok</i>		
Nevai János	»	Váralljai Jancsi	lib	2
Kovács Péter	»	Debreczeni János	»	2
Kovács György	»	Ökrösi Kászló	»	2
Pelei Miklós	»	Kis Buda	»	2
Mikolai György	»	Jánosi Jancsi	»	2
Bagocs János	»	Kacsó János	»	2
Trombitás János	»	Kovács Gyurka	»	2
Dobos Sigmond	»	Szebeni Hamzó	»	2
Takács Tóbiás	»	Ola Andris	»	2
Körtvélyesi János	»	Nagy Pista	»	1
Török János ab	»	Török Pista	»	1
Beréthely Mihály	»	Valkó Pista	»	1
Strasa mester	»	Ugrai Palkó	»	1 ^{1/2}
Szénási Miklós	»	Hegedüs	»	1 ^{1/2}
Király Sámuel	»	(Olvashatatlan)		
<i>Lovas legények</i>				
(Olvashatatlan)	36			
Sahatasai László	lib. 3	<i>Varrok</i>		
Dobsa Simon	» 3			
Kovácsi Máthé	» 3	Varró Sándor	} Olvas- hatatlan	
Kinde German	» 3	Varró István		
Farkas Demeter	» 2	Varró Laczi		
Laposi Farkas	» 3	Varró Mihók		lib. 2
Fejérvári Gyurka	» 2	Varró Lázár		» 1 ^{1/2}
Hangi Gyurka	» 2	Varró Török	»	1 ^{1/2}
Sipos Illyés	» 3	Varró	»	1 ^{1/2}
Summa lib 61		Satis 104 ^{1/2}		

Leányait is ellátta mindennel s vigyázott arra, hogy ezek mindig a legjobbat legszebbet kapják. Egyszer Bánffy Pálnénak Szent Királyra pulykákat vittek Karkóból és az egyik sánta volt. Ezért is dorgálást kapott Jenei gondviselő. Még egy idegennel sem kellene úgy bánni, — irta neki Veér Judit — nemhogy leányaival, mert ő gyermekeit még önmagánál is jobban szereti.

Szakácsok

Szakács János	lib	2 ^{1/2}
» György	»	2 ^{1/2}
» Mihály	»	2 ^{1/2} †
» István	»	2 ^{1/2}
» Kozma	»	2 ^{1/2} †
» Ficsor	»	2 ^{1/2} †
ab Safár János	lib	2
» Lőrincz Kukta	»	2
» Mihocza Kukta	»	2
» Sárpataki Kukta	»	1 ^{1/2}
» Besenyei uram kuktája	lib	1 ^{1/2}
Mezei Kukta	»	2

Tálmosok

Tálmoso Ferencz	lib	2
Néma Ferencz	»	2

Csatlosok

Csatlos Gábor	lib	3
ab » Simon	»	3 †
» » János	»	3 †
» » Jakab	»	3 †
» » S. János	»	3 †
» » Czetweij	»	3 †

Sütők

ab Sütő Mathe	lib	2 †
» Gábor	»	2
» Ferencz	»	2
» Gergely	»	4
» János	»	2
» Pusztai	»	2
» Tojo	»	2

Szabók

Szabó Márton	lib	3
» Mihály	»	3
ab » Gyurka	»	3 †

Satis lib 71

Pálfi Mihók	lib	3
Adoni »	»	3
Kis Dornadi	»	1 ^{1/2}

Csizmadiák

Csizmadia János	lib	3
» Gligor	»	3
» Demeter	»	2
» Mihók	»	2
» Danis	»	1 ^{1/2}
» Török	»	2
» Andris	»	1 ^{1/2}
Rögösföldi Csizmadia	»	3

Több művesek

Asztalos János	lib	3
» Istók	»	3
Üveges Sándor	»	3
» János	»	2
Lakatos János	»	4
» Iván	»	3
Szijjártó Mihály	»	3
» Juon	»	2
Horvát Takács lib	3 kihúzva	
Takács János	lib	3
» Juon	»	1 ^{1/2}
Kertész Mihók	»	3
» Gyurka	»	2
Hadász Istók	»	3
Mészáros György	»	3
Rögösföldi Fazekas	»	3
Mosó Gábor	»	2
Vinczellér Juon	»	3
Horvát Peczér	»	3
Hegedüs Gyömber	»	3 †
Kömives László	»	3
Hegedüs Boldizsár	»	3 †

Satis lib 89

Hogy milyen jó gazdasszony volt, mutatja még az is, hogy mindent otthon készítettett ő maga. Pokróczot, daróczot, sőt harisnyát is, mit szintén gyapjuból csináltatott Szelniczen, Vilnán. Ezt közönséges használatra készítette. Míg a szebb pokróczot Ilosván szőtték. Leányai fehérműveihez otthon szőtték a vásznat. De hiszen volt is mit szőni, fanni. Az unalmas őszi délutánokon, mikor már betakarították a télire

Continnusok

Kulcsár János	lib	3
Botos Mihály	»	3
Késes Drabont	3	6
Pallér Biró	2	»
Csűr	1	» 3
Béres Inas	3	» 9
Tehén Pásztor	1	» 2
Borju	1	» 2
Disznó	1	»
Bial Béres	1	» 3
Tyukaszne	1	» 4
Szolgálója	1	» 3

Lovászok

Lovász Lőrincz	lib	3
» Péter	»	3
» László	»	3
» András	»	3
» Alexa	»	3
» Gliga	»	3
Lovász Vaszi	lib	3
» Dani	»	3
» German	»	3
Szekszinár Alexa	»	3
» Inas	»	3

Kocsisok

Rencsei János	lib	3
Barbat	»	3
Görgényi	»	3
Mészáros H. János	»	3
Jedesi K. Tivadar	»	3
Koszlusi K. György	»	3

Satis fit lib nr. 89

Fullajtárok

Tall Gábor	lib	3 †
» Kriszta	»	3

Tall Gyurka	lib	3
» Marron	»	3
» German	»	3 †
» Gacsi	»	3 †
»	»	3

Praesidiumok

Muskotályos német	17 lib	51
9 Rögösföldi Puskás	8	» 24
II. Kővári	»	15 » 45
vasas rab	— 6 — lib	12
rab asszony	1	»
Hattyu	2	» 2
visla	6	» 7

Fejér cseléd

Öreg asszony	
Bagocsné asszony	
Ugrai Boricza	
Pap Éva	
Rebeka asszony	
Suska asszony	
(Olvashatatlan)	
Kendeffyné asszonyom dajkája	
(Olvashatatlan)	»
	unokája
	» asszony

Közcziposok

Nagy Sára	lib	2
Nagy Nyedo	»	2
Dévai Boricza	»	2
Lakatos Margit	»	2
Pap Sara	»	1
Pap Suska	»	1
Sztanka Asszony	»	1 ¹ / ₂
Danis Pana	»	1 ¹ / ₂

Satis nr. lib 176

valót és télen délutánokon, a hosszú estéken készítette el az egész évben szükséges ruhaneműre valót. De nemcsak az anyagát, hanem ők is varrták azt meg.

Maga Judit is részt vett e munkákban. Ha azonban megunt a házi dolgot, fonást, szövést, szívesen elolvastatott. Férjének írja egy alkalommal, mikor ez az országgyűlésen van, hogy küldjön neki »Kalandariumot«. A könyvei csupa vallásos dolgok, melyek a lelket nemesítik és gyönyörködtetik. Egy leltár üres lapjain akadtunk egy feljegyzésre Veér Judit könyveiről, mely alább következik:

»Anno 1676 die 27 Septembris az én könyveimnek száma
egy öreg betűsű nyomtatott biblia
egy apróbb betűsű nyomtatott ezüstös türkezes biblia
egy praxis
egy Argylius
egy imádságos könyv veres aranyos táblájú

Juvana	lib	1 ^{1/2}	<i>Uraimék szolgálja</i>	
Juszinka	»	1 ^{1/2}	Baláska László uram szolg.	1 lib 3
Somlyai	»	1 ^{1/2}	Tallyai István	» » 1 » 3
Kovács Sára	»	1 ^{1/2}	Pelei Miklós	» » 1 » 3
Kriská	»	1 ^{1/2}	Kovács Péter	» » 1 » 2
Tordai Jutka	»	1 ^{1/2}	Kántor szolgálja	» » 1 » 1
Dobsa asszony	»	1 ^{1/2}	Trombitás János	» » 1 » 3
Maria	»	1 ^{1/2}	Satis 3 lib nr. 69 ^{1/2}	
Jutka	»	1 ^{1/2}	Summa lib 601 ^{1/2}	
Kis Anna	»	1 ^{1/2}	<i>Főrendek szolgálja</i>	
Beité	»	1 ^{1/2}	<i>Kendeji János uram szolgálja</i>	
Karkai Boricza	»	1 ^{1/2}	Asztali szolgálja	1
Pap Pando	»	1	Lovas legény	3
Kovács Kato	»	1	Inas	2
Török Éva	»	1	Lovász csatlós	2
Bulya Asszony 2	»	4	Varró inas	1
Cipráné	»	2	Csizmadia Inas	1
Mosó Asszony 2	»	4	Sütő Inas	1
Szakács Pana	»	1 ^{1/2}	<i>Bánfi Pál uram szolgálja</i>	
Kis. Boricza	»	1 ^{1/2}	Asztali szolgálja	1
Lovász Bardo	»	1 ^{1/2}	Lovas legény	5
Enyedi Jutka	»	2	Inas	2
Pap Annis	»	2	Szabó Inas	1
Német Magdolna	»	1 ^{1/2}	Varro Inas	1
Krakai Jutka	»	1 ^{1/2}	Csatlos lovasz	2
Kis Ilonka	»	1 ^{1/2}	Asztalos	1
Kis Bukura	»	1 ^{1/2}	Szakács Kukta	3
Görgeiné asszonyom	»	2	Sütő	1
leánya	»	2		
Ola Mária	»	1 ^{1/2}		

egy egész zsoltáros könyv fekete aranyos táblájú
 egy uri imádság nevű fekete táblájú könyv
 egy martirok koronája nevű fehér táblájú könyv
 egy jaj szó nevű predikáció nincsen táblája
 egy törökök eredetiről való história
 egy öreg kertész könyve, fekete táblájú
 más kisebb kertész könyv sárga szíron táblájú.«¹⁾

A gyermekeinek is első könyve a katekesis és zsoltárok. Ezt ismerik meg otthon, az anya erre tanítja őket, hogy megerősítse hitüket s képessé tegye őket az élet küzdelmeire.

»Gyermekek könyve :

öreg katekizis	2
öreg zsoltáros könyv	1
fiatal zsoltáros könyv	3
kis katekizis	1« ¹⁾

Ha pedig az olvasás is elfárasztotta, gyermekeivel foglalkozott. Ezek már szépen nőttek s a kis Jankó már levelezett is apjával. Még irni ugyan nem tudott, de ő diktálta a levelet Décsei György uzdi-szentpéteri pap tollába. A három esztendőös kis legény igen okosan és tréfásan íratott atyjának. Azt izeni, hogy most nincsen otthon a dajkája, mert beteg, szerezzen neki az apja egy szép dajkát „mert az katonának szép dajka kell.“²⁾ Milyen öröme volt Juditnak, büszkén írta a levél végére, hogy ezt az ő fia, a Jankó diktálta. A kis Jankó később a lovakra vigyáz és beszámol arról apjának, hogy azok jól vannak, mert ő ügyel fel rájuk. Mig Annus már olyan nagy leány, hogy maga fon czéznát és azt elküldi apjának levelet kötni. Judit egészen felfrissül, ha leveleiben gyermekeiről ír, a szeretet csak úgy árad egy-két szavából. Milyen öröm, mikor a gyermekek fejlődnek, okosodnak, ezer apróság történik, mely az anyát a legnagyobb boldogsággal tölti el. Így mikor kéri urát, hogy Annusnak abc-és könyvet hozzon, mert az ő lánykája olvasni fog tanulni. A Zsuzsónak még nem kell olvasókönyv, neki csak egy gyapju botost hozzon az apja. Később 1672-ben Mihók a kedvencz, a legkisebb, ki bár még egyéves s pár hónapos, de már igen csintalan és nyargalózik a székkal, sőt még asztalhoz is tud mosdani.

De sokszor szigorú is Judit a gyermekeihez. Ha azok valami rosszat tesznek, nemcsak megbünteti, de meg is vesszőzi őket. Akkoriban a virgács használata szokásos volt a gyermekeknél s a sok csintalan gyerek között csak így lehetett rendet tartani. Egy alkalommal

¹⁾ Gróf Teleki Nemz. lev. Marosvásárhely. Gr. Teleki Sándor osztály 1676.

²⁾ Teleki Mihály lev. IV. k. 3. l.

Judit az urának irt levelet szakítja félbe, hogy Susit megvesszőzze, mert megharapta a kis Katót.¹⁾ Lassanként azonban nőttek a gyermekek, s már olyan nagy lánya is volt Telekinek, kinek férjhezadásáról kellett gondoskodni. Judit minden leányát maga látta el fehérenművel, ruhá-nművel, pénzt, ékszereket, arany és ezüstműveket kaptak szüleiktől.²⁾

Teleki Mihály és Judit családi élete ez időben kevésbbé volt háborgatott, mert Teleki többet volt otthon, hiszen maga Erdély bár nagy jelentőségét elvesztette, de viszonyai csendesedtek. Olyan vihar előtti szélcsend uralkodott! A bujdosók élére Thököly Imre állott 1678-ban. Francia-lengyel segélyvel rövidesen elfoglalták a bányavárosokat s bár Lipóttal 1681-ben fegyverszünetet kötött Thököly, de azért új felkelésre készült 1683-ban, míg Kara Mustafa 250.000 emberrel Bécs ellen indult. Vállalkozásuk ez egyszer nem sikerült, mert Lotharingiai Károly s Lajos badeni őrgróf visszaverték a törököt, 1686-ban pedig visszafoglalták Budát és felszabadították Magyarországot a török iga alól. A boszus török elfogatta Thökölyt s Váradon fogságba vetette.

E tette hiveinek hitét megrendítette a törökben. A szultán ugyan hamarosan belátta tévedését és szabadon bocsátotta, de a kuruczok nem csatlakoztak többé melléje, hanem siettek a Buda visszafoglalásáért harcolók közé; így remélték most már hazájuk felszabadítását. Így történt, hogy Buda felmentésénél mintegy 15.000 magyar segédkezett,³⁾ pedig a magyar zsoldosokat, mint későbbi adatokból kiderült nem is fizették pontosan.

Erdélyben is mindig többen és többen lettek hivei a német segítségnek és Teleki is napról-napra kényszerült belátni a fordulat követelményeit s bár habozott, de 1687-ben, Buda felmentése után, aláírta a Dunoddal kötött szerződést, melyet mint balázsfalvi szerződést Apafy is megerősített, midőn Caraffa megjelenése erre kényszerítette.

Igy hát Erdély elszakadt a töröktől. A császári hadak bevonultak s az elnyomás, zsarolás még nagyobb lett úgy Magyarországon, mint Erdélyben. A kuruczok megint össze-össze gyülekeztek, az elkeseredésük nőttön-nőtt, látván vallásuk üldözését, hazájuk pusztulását. Még egyszer felvirradt a remény napja, midőn Köprili Musztafa 1690-ben Thökölyt Erdély elfoglalására küldte. A császári hadak és Teleki Zernyestnél vártak reá. Ez ütközetnek eredménye sok magyar halála és Thököly pünkösdi királysága lett. E csatában halt tisztos halált Teleki Mihály is, ki közel három évtizeden vett részt az erdélyi ügyek vezetésében és szabott irányt a kis ország kül- és belpolitikájának a változó viszonyok sok körültekintést igénylő kívánalmai szerint. Cserei

¹⁾ Teleki Mihály lev. VI. k. 78. l.

²⁾ Gróf Teleki Nemz. lev. Marosvásárhely Dipl. 3215.

³⁾ Acsády Ignác: Milleniumi tört VII. k. 448. l.

Mihály ugyan azt mondja, hogy megérdemelt büntetését nyerte el, de őt elfogultsággal vádolhatjuk, mert haragudott Telekire. Gr. Kemény József egészen más véleménynyel van Teleki Mihályról. Ő a következőket írja róla¹⁾ . . . »mindenek előtt már eléggé tudva való, hogy Nagy Teleki Mihály fáradhatatlan munkássága és okos politikája nyitott főképen utat arra, hogy Erdély annyi belső nyughatatlanságok és veszélyek után, a' magyar anya-haza' példáját követvén és valahára a' nyugalom pártját el érven, az ausztriai sasnak szárnyai alatt újra virágozhatott, a' századok' mostohaságai által vert sebeit kigyógyíthatta és a' békességnek áldott gyümölcseit bőven érezhette.«

»Méltó arra e férfiú, hogy hálásan emlékezzünk meg róla, a ki mindent kockára tévén, sőt hivségét tulajdon vérével és halálával diszesen megbélyegezvén, ezen boldogabb időnek első szerzője vala.«

A cikk így végződik: »Igy veszett el az, a' ki Erdély' nyugalmanak talpkövét megvetette.«

Teleki Mihály 1690 aug. 12-én már készült hadba szállani. Gernyeszegen tartózkodott ekkor családja körében s most is, mint már több ízben hadba szállás előtt, rendezte ügyeit. Már előző hadbaszállásainál még a táborból is küldött egy-egy Memoriálét, melyben különböző dolgairól intézkedik, hogyha valami baja találna lenni, családja ne maradjon írások nélkül. Tudta jól, hogyha ő meg talál halni, sok ellensége mind megrohanja feleségét, azért nyugtáit gondosan eltette és végrendelkezésében, Memorialéiben megírta, kinek tartozik, kinek fizetett. Ugyan-így rendezte most is írásait s úgy hagyta el a házat, hova többé nem tért vissza. E napon kelt az a reverzális, melyet a gernyeszegi jószágához tartozó tisztektől vett, a melyben hűséget esküsznek a „római császárnak“, megfogadják, hogy Thökölyvel nem „tractálnak“, nem „czimborálnak“, semmiféle árulásba nem elegyítik magukat és Veér Judit asszony hűséges szolgálai lesznek.²⁾

Három nap mulva már indult Teleki Heisterrel, a német tábornokokkal együtt. A töröcsvári szorosban megtudták, hogy Thököly a német és magyar hadak háta mögött termett, átkelve a havasokon. Augusztus 12-én irt Teleki nejének utoljára, valószínűleg Töröcsvállról; „Az ellenség jű mi is Istent híván, segítségéből ellene megyünk.“³⁾ E nap délutánján Zernest és Tohán között folyt le a csata, a melyben Thököly győzött s Teleki holtan maradt a csatatéren.

Judit asszony és gyermekei már aug. 18-án Görgény várába költöztek s itt hallották meg a szomorú hirt. Nincs biztos tudomásunk

¹⁾ Nagy Teleki Mihály emléke. Árpádia 1835. II.

²⁾ Dr. Posta Béla, Kelemen Lajos, ifj. Biás István: Teleki Mihály temetkezése. 46. l.

³⁾ Dr. Posta Béla, Kelemen Lajos, ifj. Biás István: Teleki Mihály temetése. 47. l.

arról, hogy kitől és mikor értesültek, de valószínűleg ide is hamar eljutott a hír, mert az eset oly nagyfontosságú volt Erdélyre nézve, hogy Madách Péter, Thököly egyik főkapitánya aug. 22-én a csatamezőn kiadott és az erdélyiekhez intézett nyílt levelében külön felemlíti mintegy megfélemlítésképen Teleki elestét.¹⁾ A rettenetesen összevagdalt tetemet a csata utáni napon Komáromy János, Teleki fogságba esett titkára, kereste meg a csatatéren²⁾ és egyszerű koporsóba zárva útnak indították Fogarasba, majd Szászvárosba s onnan Görgénybe.

Az özvegyre maradt a szomorú kötelesség, hogy ura porhüvelyét tisztességesen eltemettesse, a zavaros közállapotok azonban erősen késleltették a nagy temetést, mert a gyászünnepekre nem lehetett összegyűlni a főuraknak a szerte kóborló török hadak miatt. Anna és Krisztina nevű leányai pedig családi örömök előtt állottak s e miatt nem mehetek volna el a temetésre. Erről tesz említést Judit asszony egy 1690 év végéről való levéltöredékében. Szeretné, ha gyermekei édes atyjoknak végtisztességén jelen lehetnének. Kendeffyné azonban csak hat hét múlva kelhet fel, míg utána Keményné leánya megbetegedése következik.³⁾

Az előkészületről azonban, a mennyire lehetett, gondoskodott Judit. Már novemberben írt Pataki István kolozsvári református papnak a temetés felől s válaszában azt ajánlja Veér Juditnak, hogy várják meg a fogarasi országgyűlés végét, mert azon fogják tárgyalni a fejedelem és Teleki eltemettetését. Apafy ugyanis szintén nem sokkal élte túl kormánya vezetőjének halálát. Közben Badeni Lajos gróf már kiszorította Erdélyből Thökölyt, mi után végérvényesen lehetett gondoskodni a temetésről.

Fényes temetést nem rendezhetett az özvegy, azt tiltotta Teleki-nek 1683 június 25-én kelt végrendelete, melyben többek között ezt kéri hátrahagyottaitól: „Ha penig úgy tetszik ő felségének (t. i. Istennek), szerelmesim temessenek el, lelkek idvességére kérem s hozzám való igaz szeretetekre, sőt a Jézus Christus kénszenvedésére kénszeritem, az én temetésemre semmi pompát ne üzenek, koporsómat kívül veres vagy fekete bakacsinnál egyébbel bé ne vonják, egy néhány vasszeggel megszegezvén, hogy a szél el ne fújja. Testemre se adgyanak semmit egyebet, hanem amiket magam össze csináltattam s magammal is szoktam hordozni: ha penig ez valami formán elveszne, vagy tőlem távol esnék: egy inget, lábravalót adatván reám, egy tiszta lepedőbe

¹⁾ Dr. Posta Béla, Kelemen Lajos, ifj. Biás István: Teleki Mihály temetése 48. l.

²⁾ Cserei Mihály Históriaja.

³⁾ Dr. Posta Béla, Kelemen János, ifj. Biás István: Teleki Mihály temetése 55. l.

betakarván. tegyenek a koporsóba. Czimereket, chartákat egyebet is ne csináltassanak, se koporsómra, se lovakra, se egyébire semmire: vagyon nekem fekete bársonyom, mind bakacsinyom, lovakra való, azokkal szintén beérik; zászlót is ne irassanak; egyszóval az én temetésemre semmit ne költsenek: átkozott legyen, aki különben cselekszik.¹⁾

Ez a határozott rendelkezés minden külső disznek és pompának utját szegte. Judit nem is gondolhatott arra, hogy a gyászünnepek külső fényét emelje, hanem e helyett mint vallásos nő, tartalmas, főlemelő hatású beszédekről gondoskodott. A levelekből értesülünk, hogy a temetésen 2 prédikáció és 2 oráció (ima) hangzott el Teleki Mihály koporsója fölött. A prédikációk tartására az özvegy Nagyári József fogarasi papot, Apafy híres udvari papját és Nánási Mihály küküllővári papot, Teleki egykori alumnusát kérte fel. Nagyári József szívesen fogadta a megbízatást, de mentegetőző hangon fejezi ki aggodalmát, hogy nem tud majd kellően megfelelni nagy feladatának, mert avval tisztában van, hogy nem egyszerű magasztaló beszédet kell tartania, mivel Teleki sokkal nagyobb ember volt, semhogy az ő egyszerű nyelvük elegendő lenne a dicséretére.²⁾ Nánásy Mihály is megköszönte a megbízatást s kérte az özvegyet, hogy pontosan írja meg a temetés napját, meg fog jelenni, ha csak a kóborló hadak útjában fel nem tartóztatják.

Az orációk tartását Dési Márton nagyenyedi ref. pap és Pataki István vállalták el. Szokás volt akkoriban a prédikációkat és imákat kinyomatni, de Pataki a zavaros állapotokra hivatkozva azt nem ajánlja; verses búcsuztatót is óhajtott az özvegy, de erről is lebeszélte Pataki, azzal érvelvén, hogy ez nem illik a boldogult úr méltóságához, ez inkább gyerekhez illő.³⁾

A temetésnek helyét is meg kellett határozni. A végrendeletben erről nem volt említés s így Judit szabadon rendelkezhetett. Bánffy György gubernátortól is tanácsot kért, mert nem tudta, hogy Gernyeszegen vagy Uzdi-Szt-Péteren temettesse-e el urát. A gubernátor inkább Gernyeszeget ajánlotta, mely közelebb feküdt Görgényhez, mint Szent-Péter, s olyan messzire nem tartotta tanácsosnak menni a mindenfelé kóborló kurucok miatt. Ugyanezért nem ajánlta a temetés napjáról halotti levelek kinyomatását sem. Legjobb lesz szerinte is megvárni a fogarasi gyűlést, melyről az urak egyenesen Görgénybe mennének a temetésre.⁴⁾

Veér Judit a gubernátor tanácsára hallgatott és várt a temetés

¹⁾ Gróf Teleki Nemz. levél. Marosvásárhelyi Dipl. 8953. A második példány száma Dipl. 9152.

²⁾ Gróf Teleki Nemz. levél. Miss. 226. 1691. jan. 4.

³⁾ Gr. Teleki Nemz. lt. Miss 266.

⁴⁾ Dr. Posta Béla, Kelemen Lajos. Ifj. Biás István: Teleki Mihály temetése 55. l.

napjának kitűzésével, mert az a Fogarasban levő gyűlés lefolyásától is függött, de az előkészületeket mind megtette. Maga ügyelt fel a legkisebb dologra is, ellenére nagy fájdalmának.— Gernyeszegi udvari tisztjeinek kiadta a parancsokat s Keresztúri János, meg Balku Pál gazdatisztek pontosan elintézték minden megbízatást. Nem kis dolog volt a temetés előkészítése. Február 13-án pl. azt irták a gernyeszegi gazdatisztek, hogy szabóra is van szükségük, mert posztóval kell bevonni az egyik szobát, meg a koporsót s azt a szabó ügyesebben meg tudja csinálni; ácsokat is kérnek, hogy a templom előtt való szint megcsináltathassák és részletesen beszámolnak az ott való eseségről. Még Szentpéterről is vitetnek eleséget Gernyeszegre, hogy a temetési ünnep nagy sokadalma semmiben szükségét ne lásson.— A kitűzött napon, a fejedelem temetése után (ez febr. 19-én volt Almaskeréken) a gyászoló gyülekezet átment Gernyeszegre Teleki Mihály végtisztességére. A temetés napjáról Czegei Vass György tudósít bennünket, tőle tudjuk, hogy Telekit febr. 22-én temették el Gernyeszegen.)

Az özvegység évei.

Az erőskezű Teleki halála után Veér Judit teljesen egyedül intézte a nagy vagyon kormányzását és gyermekei nevelését. Jóformán ki sem fogyott a pereskedésből. Sok olyan ügyes-bajos dologba jutott, amit férje életében és férje ellen talán elő sem mertek volna hozni, de halála után gondolván, hogy az özveggy gyenge és tehetetlen lesz a család igazának megvédésére, egyszerre neki támadtak jogos és kevésbé jogos követeléseikkel. Az előbb oly gyenge asszony azonban, ki azelőtt akaratát mindenben férje akaratának rendelte alá, mintha férje energiáját örökölte volna, szembeszállt a követelésekkel. Tudatában van annak, hogy nagy családjának létérdeke, hogy a vagyon, birtok együtt maradjon, ezért különösen birtokperekben erőskezű. Leveleket, kérvényeket ír a gubernatorhoz, ha kell a királyhoz. Minden követ megmozgat érdeke megvédésére, gyakran emlegetve férje érdemeit. Folyamodványait, kérvényeit mindig sajátkezűleg fogalmazta s ezekből az igazát védő okos érvelő asszony s a gyermekét, családját védő anya szól.

Igazát megvédendő gyakran fordul a császárhoz, ki mindig bizonyítékát adta kedves embere családjára iránt való jóakarátának.²⁾ Így

¹⁾ Részvétleveléket irtak: Nánásy Mihály gr. Teleki Nemz. lt. Miss 19, az enyedi isk. tanárai Dézsi Márton Miss 21, Kolozsvári István, Miss 21. Nagybánya Miss 27, Haller Jánosné Kornis Kata Miss 39, Kapi Borbála Miss 219, Bándy Sámuel Amsterdamból és bizonyára még sokan, de a többi elkallódott.

²⁾ Gr. Teleki Nemzetség lt. Dipl. 3195. Leopold Telekit oltalmába fogadja birtokával együtt mindenki ellenében.

1698 Bécs decz. 15-én Leopold ezt írja a tanácsosoknak Erdélybe: jelentették nekünk, hogy a tanácsosok a gróf Telekieket bizonyos újabban lett grófoknak utána teszik. Mivel a folyamodók atyja még 1685-ben az »*Illustris*« címet nyerte s erre ünnepélyesen diplomát is kapott, meghagyjuk, hogy az említett Telekieket diplomájukat megillető jog szerint a nekik kijáró oly tiszteletben tartsák, hogy tovább okuk panaszra ne legyen.¹⁾ Vagy pedig 1692. január 22-én Bécsből Leopold kinyilvánítja, hogy mivel Teleki sok esetben adta kiváló hűségének jelét, sőt legutóbb Thököly betörése idején 1690-ben életét is vesztette, ezért özvegyét, gyermekeit, cselédségét és mindennemű javait oltalmába fogadja.²⁾

Veér Judit életének férje halála utáni 17. évét az a gondoskodás foglalta le, hogy a nagy családnak anyagi és erkölcsi alapját a jövőre minél jobban biztosítsa. Történelmi jelentősége éppen abban van, hogy ősévé lett egy tiszteletreméltó magyar főúri családnak, mely oly sok derék polgárt adott a hazának. De nemcsak terjedelmes család alapítója volt, hanem vagyonának megoltalmazója is. És ez nem kicsiny érdeme Veér Juditnak; mert a Teleki által gyűjtött vagyont sokan akarták apasztani.³⁾

¹⁾ gr. Teleki nemz. lt. Dipl. 260.

²⁾ U. o. Dipl. 3190. Ilyen több is van. Dipl. 60601.6272. stb.

³⁾ Egy 1686-iki irás szerint Teleki jószágainak lajstroma a következő

<i>Feiér vármegyében</i>	
Sorostély	Kasva
Holdvilágh	Adorján
Karkó	Orosz falu
Királypataka	Radnót faia
Tibur	Pagocsa
Czelna	Czikud
Tompaháza	Görgény-Szent-Imre
Orbó.	Régen
	Salyi
	Lupsa
<i>Fogarasföldön</i>	
Opra Krczesora	<i>Kolos vármegyében</i>
Streza Krczesora	Szentpéter
Felső-Árpás	Thusson
Alsó-Árpás.	Domb
	Nagy-Sármás
	Kis-Sármás
	Paszmos
	Ujfalu
	Phülpös
	Vaias
	Ujlak
<i>Torda vármegyében</i>	
Gernyeszeg	
Sárpatak	
Saumberek	
Csanád	
Felső-Orosz	

A sok hosszú per között a Pekry Lőrinczczel folytatott per egyike a legértékesebbeknek. Midőn Pekry Lőrincz elárulta Apafyt és Thököly érdekeit segítette elő, akkor Veér Judit és Teleki mentették meg az életét, mert rokonuk volt Teleki első neje révén. A fejedelem könyör-gésükre meghagyta életét, de jószágait elkoboztatta s esküt kellett letennie, hogy elhagyja Erdélyt. Birtokait részben Telekinek, részben Nagybíró Józsefnek — ki a fejedelem udvari prédikátora volt — adták. Pekry Lőrincz az esküt megszegte, tovább is fondorkodott és Telekit mindenhol gyalázta. Teleki erre azt ígérte neki, hogy ha csendesen

Vajola

Velka

Mois

Csettelko

Báld

Szent-György

Szent-Pál

Sárd

Szomordok

Mogyoró-Kerék

Topa.

Hunyad vármegyében

Kerges

Doboka vármegyében

Erős

Manyik

Lona

Sofárd

Moroban

Csokán

Vajdaháza

Füzes.

Gr. Teleki Nemz. lev. Miss. 799.

Belső Szolnok vármegyében

Örmező

Györgyfalva

Szücs

Glosva.

Zaránd vármegyében

Dupa piatra

Kővárvidéke

Hidegkút

Lapos kis Aranyos

Koltó

Katalinfalva

Szakállosfalva

Kötelesmező

Szelnitze

Dragavilma

Ilondapataka

Szakatusa

Drussa

Törökfalva

Jeder

Tölgyes

Lukácsfalva

Pribékfalva

Magosfalva

Hosszufalva.

Ezekről és több ehhez szerzett birtokról rendelkezik Teleki az 1683-ban tett végrendeletében, gyermekei között osztván el azokat.

Gróf Teleki Nemz. lev. Dipl. 8953.

A karkői udvarház, a karkői, tiburi és királypataki jószágokat, valamint Kötelesmező Tholdi Miklósról maradtak Veér Juditra, melyeket a Tholdi Györggyel kötött szerződés biztosított neki s melyet Apafy is megerősített. Czikudot, Czelnát és a Torda vármegyében levő birtokokat pedig Veér Christinától örökölte.

Gróf Teleki Nemz. lev. Dipl. 8851.

Gróf Teleki Nemz. lev. Dipl. 8231.

viseli magát, visszaadja jószágait, mit Pekry meg is fogadott. Ezt az ígéretét sem tartotta meg, azért nem is kapta vissza birtokait. 1686 év június 9-én a fejedelem biztosította Telekit arról, hogy Pekry Lőrincz és rátóti Gyulaffy László birtokait neki adja. Megemlíti a biztosító levélben az elkobzás okát is, és részletesen felsorolja a birtokokat is, Pekry Lőrincz ozdi udvarházát, ozdi, ombozi, péterlaki, királyfalvi, medvési, sülyi, istvánházi, dicsőszentmártoni, borzási, lupsai és Máramarosban levő összes rész jószágait örökös jogon adományozta Telekinek; azonkívül Gyulaffy Lászlónak Máramarosban levő két faluját, huszti házát és örökségét, de ezt csak inscriptióban.¹⁾

A fejedelemnek ezt a határozatát követte a nagyszebeni országgyűlés 1686 aug. 12-én kelt döntése, mely kimondotta Pekry Lőrincz jószágainak elkobzását „a mások elrettentésére”.²⁾ Ugyanezen év nov. 24-én kelt rendeletében a fejedelem Telekinek adta örök birtokul Pekry máramarosi, domáldi és lupsai jószágát, a kutyfalvit pedig 4000 forinton zálogba.³⁾

Teleki halála után Pekry elérkezettnek látta az időt arra, hogy jószágait visszaszerezze, Thököly segítségével. Veér Judit erről panaszkodik Absolon Dánielnek,⁴⁾ ki azt tanácsolja neki, hogy próbáljon békességesen megegyezni Pekryvel, ne vigye törvényre az ügyet, mert ennek eredménye ugyis bizonytalan, mert hiszen tudja Veér Judit, hogy mily kevés a pártfogója. Javasolja, hogy a karkói jószágot adja vissza Pekrynek, míg a tordavármegyei főispánságot, meg a kővári és huszti főkapitányságot a királynál kellene sürgetni. Judit e tanácsot nem fogadta meg, hanem igaza tudatában minden telhetőt megtett a birtok megtartása ügyében. Az erdélyi tanácsuraknál kivitte, hogy Pekry Lőrinczét arra figyelmeztették, hogy a Teleki-ház birtokában levő egykori jószágait nem foglalhatja addig el, míg a fejedelem és a Gubernátor meg nem engedik.⁵⁾ Veér Judit június hó 19-én: erélyes hangon írja Pekrynek, nem gondolná, hogy jószágát erőszakkal akarná elfoglalni, mert azt férje kapta akkori nagy szolgálataiért, mikor a fejedelemhez való ragaszkodásából megakadályozta az ő árulását; így a birtok jogos tulajdona a Teleki családnak.⁶⁾ Erről szól Pekry Lőrincznek Veér Judit birtokában levő kötelezvény-másolata, mely szerint azon javait, melyek az elítéltetésekor Telekinek adattak, átengedi.⁷⁾ Judit Veteraninak ír Bécsbe. kéri őt, hogy szerezzen neki császári pro-

¹⁾ Gróf Teleki Nemz. lev. Dipl. 7989.

²⁾ Gróf Teleki Nemz. lev. Dipl. 7991.

³⁾ Gróf Teleki Nemz. lev. Dipl. 8453.

⁴⁾ Gróf Teleki Nemz. lev. Miss. 799. Szalon 1691. máj. 12.

⁵⁾ Gróf Teleki Nemz. lev. Dipl. 7991. 1641 év január 12.

⁶⁾ Gróf Teleki Nemz. lev. Miss. 193.

⁷⁾ Gróf Teleki Nemz. lev. Miss. 1071.

tekciót arra, hogy a karkói birtokot megkapja, mert az nem Pekryt illeti meg.¹⁾ Judit szívesen átengedné a birtokot, de azért nem teheti meg, mert ezzel folt esnék férje tiszta emlékének. Ugy tünnek fel, mintha ő maga is beismerné, hogy a birtok nem becsületes szerzeménye férjének. Míg a fejedelem élt, addig nem követelt rajtuk senki semmit, mert férje birtokait vagy pénzen vette, vagy a fejedelemtől kapta. Veteráni biztosítja Juditot Lipót kegyéről, ki nem fogja engedni, hogy másoktól méltatlanság érje.²⁾

E per hosszan elhúzódott. Pekry Lőrincz új követelésekkel állott elő és ártatlannak mondotta magát.³⁾ Megtámadta Veér Juditot és gyermekeit azért, hogy Teleki őt elfogatta, vasra verte, kinoztatta és rákényszerítette, hogy a Torda vármegyében levő Lupsa falunak felét és Máramarosban levő toroczkoói jószágát törvény szinével neki átadja. Továbbá 4000 frt készpénzt és sok ezüst, aranyeműt csikart ki tőle.⁴⁾ Ezeket most sorra visszakövetelte. Végre Veér Judit és Pekry Lőrincz egyezséget kötöttek Marosvásárhelyen 1696 január 11-én, melynek értelmében az özvegy Pekry Lőrincznek visszaadja a lupsai és tarackői jószágait, valamint azon reverzálisokat is, melyek a kutyfalvi és ózdi jószágokra vonatkoznak. Ennek fejében Pekry Lőrincz kijelenti, hogy az elhunyt Teleki Mihály elleni rágalmozásait beszünteti.⁵⁾

A pereskedés ezzel nem ért véget. Pekry összes jószágait vissza akarta szerezni. 1696 július 29-én egy kötelezvényt adott Thököly Máriának, hogy 1^{1/2} esztendő alatt elintézi a Veér Judittal folytatott pert. Ha előbb meghalna, vagy nem végezné be a pert a kitűzött idő alatt, 1333 forint fizetésére kötelezi magát és utódait, mely összeget bármely jószágának elfoglalásával is érvényesíthet Thököly Mária.⁶⁾ 1699 szept. 12-én Thököly Mária és Éva grófnők a nekik tett szolgálatokért, valamint a Veér Judit ellen foganatosított pörért és azért, hogy Pekry Lőrincz ügyeljen erdélyi jószágukra, neki és nejének Petróczi Kata Szidóniának (kinek úgy is tartoznak 1000 frttal), valamint utódainak adományozzák a karkói udvarházat az összes hozzátartozó jószágokkal, hogy olyan joggal bírja, mint bujdosó atyafiuk Thököly Imre birta volt.⁷⁾ Így került a karkói jószág Pekry Lőrincz birtokába, melyet később Vass György megvételre ajánl Veér Juditnak s igéri, hogy a fejedelemnél is közben fog járni a vétel ügyében.

1) Gróf Teleki Nemz. lev. Miss. 1071.

2) Gróf Teleki Nemz. lev. Miss. 360., 359.

3) Absolon Dániel a Pekry Lőrincznek Thökölyhez írt áruló leveleit latinra fordítva Bécsbe küldötte. Gr. Teleki Nemz. It. Miss. 799.

4) Gr. Teleki Nemz. It. Dipl. 7982.

5) Gr. Teleki Nemz. lev. Dipl. 7985.

6) U. u. Dipl. 4322.

7) Gr. Teleki Nemz. It. Dipl. 7786.

Sok per kerül még ezután sorra, mert Teleki Mihálynak sok emberrel volt dolga s ez nem volt mind jóbarát. Olyanok, kiket Teleki néha kisegített a bajból, később mint ellenségek állottak az özvegyével szemben, mint Bethlen Gergely,¹⁾ kivel az ellenségeskedés csak Teleki halála után kezdődött. bár Bethlen magának Telekinek sem volt jó embere.

Teleki 1689-ben Bécsbe akart menni; az útra 6000 frtot kért kölcsön a nagyszebeni egyháztól. Közben Apafy meghalt, s az utazás elmaradván, a pénzt vissza kellett volna adni a szebeni polgármesternek. De Bethlen Gergely, kit a németek egy nagyobb összeg lefizetésére kényszerítettek, Telekitől 24 napra kikölcsönözte a 6000 frtot.²⁾ Teleki halála után Bethlen Gergely még mindig nem fizette vissza a pénzt s Veér Judit hiába kérte, hogy fizessen. Bethlen Miklósnak is hiába panaszkodik e miatt, hogy ő nem olyan gazdag, hogy 6000 frtot csak úgy odaajándékozzon. Élne csak az ura, majd megadná a kölcsönkért összeget! — írja Naláczynak. De bezzeg érzik, hogy ő nincs olyan hatalmas, hogy Bethlen Gergely bodoni jószágát elfoglalhassa.

Az ezen ellentétből kifejlődött ellenségeskedés egy szépen induló családi kapcsolatot is összetépett. Ugyanis Bethlen Gergely fia Ferencz még Teleki életében eljegyezte ennek leányát Teleki Juditot. Teleki halála után bizonyosan a fent érintett incidens miatt az érintkezés a fiatalok között is mind hidegebb lett, végre egészen megszakadt. Bethlen Ferencz később hallani sem akart a házasságról. A szakítás okának megnevezésével Veér Judit nem volt megelégedve és egyházi személyeket küldött Bethlen Gergelyhez a dolog tisztázására. Nagyári József és Pataki István meg is jelentek Bethlen Gergelynél és elmondották Veér Judit izenetét, mely szerint Bethlen Ferencz már 2 éve eljegyezte az ő Judit leányát, de a házasság azóta is függőben van. Kéri Veér Judit Bethlen Gergelyt, adjon felvilágosítást, hogy tulajdonképen mi is a fia célja. Bethlen Gergely erre azt felelte, hogy ő maga sohasem óhajtotta ezt a házasságot. Ő azonban nem nyilatkozik, hanem itt van a fia, a ki már érett korú, feleljen ő maga. Bethlen Ferencz előjövén, azt felelte, hogy a miért ő elvette volna Teleki Juditot, az az ok már elmúlt. Megesküdött, hogy nem veszi most már el és kijelenti, hogy ezentúl semminemű kötelességei nincsenek iránta, miután már a kisasszony jegyajándékát is visszaküldte.³⁾

Veér Juditnak ennyi sem volt elég, hanem a püspökhöz fordult

¹⁾ Egy Szentpáli Ferencz nevű nemes ember a Teleki-család gyalázására egy pasquillust adott ki, melynek szerzőjéül tulajdonképen Bethlen Gergelyt tartotta Judit. Kéri levélben Veteránit, hogy torolja meg a gyalázatot.

²⁾ Gr. Teleki Nemz. lt. Miss. 193.

³⁾ Gr. Teleki Nemz. lt. Miss. 241.

panaszával. Veszprémi püspök Vass István esztergomi prédikátort, Zágoni Samu nótáriust és ennek adjunktusát küldte el Bethlenékhez, hogy megkérdezzék Ferenczet az ő és Teleki Judit jegyességének felbontása ügyében. Bethlen Gergely haraggal kérdezte tőlük, hogy talán meg akarják ezért fiát ölni? Ők csillapították, hogy inkább imádkoznak fia életéért, de semmire sem mehettek, mert Bethlen Gergely egyszerűen elküldte őket. Mikor pedig a június 17.-i Székelyudvarhelyre hirdetett gyűlésbe akarták idézni Bethlen Ferenczet, be sem engedték őket a házba, sőt a kijövő szolgák még csufolódtak is az egyházi emberekkel.

Végre a református egyház 1692 június 17-én Gyulafehérvárott tartott gyűlése elé került az eljegyzés felbontása. Judit ide hozta azokat az ajándékokat, miket jegy-ajándékol kapott Bethlen Ferencztől.¹⁾ A gyűlés határozata nem adott teljes elégtételt Veér Juditnak és leányának. A leányt ugyan ártatlannak mondták ki, de Bethlen Ferenczet is felmentették.

Veér Judit még az ítélet előtt meg akarta tudni, hogy micsoda titkos okok alapján mentették fel leánya volt vőlegényét s kérte Veszprémi István püspököt, hogy mondja meg ezt neki. De a püspök azt válaszolta, hogy ő az ítélet előtt semmit sem árulhat el s kéri Juditot, hogy mint vallásos nő, nyugodjék meg és ne vigye más fórum elé az ügyet, mert ezzel csak az egyházára hozna szégyent. Veér Judit azonban nem hallgatott az intő szóra. A házassággal már nem törődött, a jegyesség úgylis fel volt már bontva; de családja becsülete forgott kockán. A következő évben tartott kolozsvári református gyűlésben is szóba került az eljegyzés felbontása. Erre vall Bajtsi Andrásnak levele, melyben biztosítja Veér Juditot, hogy mindkét gyűlésen az ő háza érdekeit képviselte. A házasság azonban inkább rideg számítás, mint a fiatalok érzelmén alapult volna s így jobbnak látták mindkét fél felmentését.²⁾

A Bethlen Ferencz felmentésének eltitkolt okát azonban még mindig szerette volna megtudni Judit, s minden követ megmozgatott, hogy ezt megtudja. Miskolczi Gáspárt kérte, hogy azt valahogyan tudja meg a püspöktől. De Miskolczi erre nem vállalkozott, hanem

¹⁾ Gr. Teleki Nemz. It. Dipl. 8925.

1. „Jegyben adot kett arany gyűrű, mellyeknek egygyikében vagy on 13 gyémánt darabocska, másikában egy gyémánt.

2. Egy rubintos arany romlott óra, három rubint hija, mikor adtajis eo kglme úgy volt.

3. Egy tizes arany azonkívül hatt arany.

4. Az asszony Bethlen Gergelyné asszonyom adta egy pár ujjas kesztyű.

5. Ugyan eo kglme e' két kis Asszonynak adta egy-egy pár ujjas kesztyű.

²⁾ Gr. Teleki Nemz. It. Miss. 614.

mint a Teleki családnak jó embere azt tanácsolta Juditnak, hogy forduljon a Gubernátorhoz, ki ha akarja, parancsban meghagyhatja a papoknak, hogy az okokat írásban adják ki. Veér Judit örült e tanácsnak és írásban fordult a Gubernátorhoz. Felsorolta 7 pontban, hogy Bethlen Gergely mit vétett ellene és elégtételt kért. E beadványát az 1694.-i marosvásárhelyi gyűlés elé terjesztette. Kívánja, hogy Bethlen Gergely vessen végét a Teleki elleni rágalmozásoknak. Hogy Szentpáli Ferenczet, ki a Teleki-család elleni rágalmozó pasquillust irta, Bethlen Gergely ne támogassa. Hogy nyilatkozzék az ő leánya ártatlansága felől s ezzel a sok hazug hírek szakítsa végét, s jelentse ki, hogy a jegyesség felbontásának egyedül csak az ő fia állhatatlansága az oka.

A marosvásárhelyi gyűlés határozatát nem ismerjük, de abból, hogy Judit nem kereste tovább igazságát, feltesszük, hogy a Gubernátor most is bebizonyította Judit iránti jóindulatát és befolyására a határozat elégtételt szolgáltatott az özvegynek.

Némely dolgot Judit maga is el tudott intézni. Nem kellett a Gubernátorhoz, vagy a császárhoz fordulnia, elég volt, ha egy erőshangú levelet irt és a követelőző elhallgatott. S Veér Judit gyakran használt ilyen hangot, mert mindig igaznak, jónak tudta azt, a mit az ő »nagy« férje tett. Ezt az igazat meg kellett védeni. Így Szarka Zsigmond özvegye Pakóczy Mária levélben fordult Veér Judithoz és azt követelte tőle, hogy azt a 75 aranyat, mit Teleki az ő férjével minden ok nélkül fizettetett, most adja vissza. Judit természetesen nem adta vissza a 75 aranyat, hanem azt válaszolta Pakóczy Máriának, hogy ha valami jogos követelése volt, mért nem igényelte azt Teleki életében; ha férje 75 aranyat fizettetett vele, bizonyosan volt is rá oka; »bolond volna,« ha most vissza adná.¹⁾

De nemcsak egyesekkel, városok tanácsaival is voltak Telekinek kölcsönügyei, melyeket Judit szerzett vissza. Ilyen követelései voltak a beszterczeiekkel, brassaiakkal szemben.

A portai adóztatások alkalmával a beszterczeiekre is kivetették az adót. A városnak nem volt pénze és Teleki adott kölcsön pénzt. A város tanácsa folyton ígérette a fizetést, de még a kamatokat sem tudták megadni. Veér Judit Teleki halála után még mindig követeli a pénze kamatját és a tőle vásárolt széna árát a beszterczeiektől.²⁾

A brassaiak 20.000 forinttal tartoztak Teleki Mihálynak, a mit nem mind készpénzben kaptak, hanem — egy a XVIII. század elejéről való egyszerű másolat tanúsága szerint — pénzben, borban és zabban.³⁾ A város Teleki temetésén Retsch János és Rosnai János brassai

¹⁾ Gr. Teleki Nemz. lt. Miss. 226. 1691 január 8.

²⁾ Gr. Teleki Nemz. lt. Miss. 193. és 235.

³⁾ U. o. Dipl. 5.604.

polgárokkal képviseltette magát,¹⁾ és Veér Judit még ott a temetésen sietett írást venni a követektől arról, hogy a kölcsön vett tőkéről és kamatairól eleget tesznek. A kamat évente 2.000 forint volt. Judit a temetés után következő évben levélben követeli a kamatok fizetését, mert Teleki Mihály ügyis 2 éven át elengedett 1.000—1.000 forintot a templomjavításra.²⁾ A város a fizetést az országgyűlés idejére ígérte,³⁾ de az elintézés nyomát nem találtuk. Veér Judit — úgy látszik — törvényes megtorlással fenyegetőzött, mert erről tesz tanuságot az erdélyi főkormányshéknak Judithoz intézett levele.⁴⁾ melyben figyelmeztetik, hogy ne alkalmazzon karhatalmat a brassaiak ellen, mert az adó miatt úgy sem tudnák megfizetni az ő adósságát, hanem fogadja el egyelőre a felajánlott 3.000 forintot, a többit majd más alkalommal fogják megadni.

Van olyan per is, melyet Veér Judit minden erélye daczára sem tudott maga befejezni. Utódaira maradt és csak hosszú idő múlva lett vége. A Hallerekkel folytatott pere Kendi Lónáért is egy hosszú ideig huzódó per, mely még félszázad múlva is tartott.

A Haller örökösök⁵⁾ az 1688 április 2-án kelt oklevélben lemondanak Kendi Lónára emelhető minden birtoklási igényükről utódaik nevében is. Teleki Mihály, valamint neje Veér Judit és örökösei javára.⁶⁾ Teleki Mihály halála után az özvegy 1700-ig háborítás nélkül élvezte a birtoklási jogot; 1700-ban azonban Haller István — nem tudni miért — ellene mondott elődei nyilatkozatának, azt állítva, hogy azt Teleki erőszakkal csikarta ki. 1701-ben a királyi gubernium előtt követelte javainak visszaadását.⁷⁾

E sok nyugtalansághoz még az is hozzájárult, hogy Thököly kuruczai elől nagyon sokszor el kellett Veér Juditnak menekülnie. Bizony nem volt valami kellemes folyton költözködnie, de nem volt maradása. A kóborló kuruczok elől előbb Gernyeszegre, onnan vissza Görgénybe kell menekülnie.⁸⁾ De Thököly elvonulása után békésen gazdálkodhatott tovább. S ő családjának élve s nagy kiterjedésű birtokainak minden szálát kezében tartva, őrködött vagyona felett.

¹⁾ U. o. Dipl. 5604.

²⁾ Gr. Teleki Nemz. lt. Teleki Sándor oszt. 13.623.

³⁾ U. o. Dipl. 5604.

⁴⁾ U. o. Dipl. 5604. Gyulafehérvár, 1700 szept. 14.

⁵⁾ Haller János, Haller Mária (Károlyi Mihály özvegye), Haller Judit (Vargyasi Dániel Mihályné).

⁶⁾ Gr. Teleki Nemz. lt. Dipl. 7.930. Kendi Lóna Bethlen Gábor óta volt a Haller-család birtoka.

⁷⁾ U. o. Dipl. 7.935.

⁸⁾ Bánffy György, ifj. Kemény János, Apor István és más jóemberei állandóan értesítik Juditot a Thököly-hadak elönyomulása felől. Gr. Teleki Nemz. lt. Miss 226., 237.

Veér Juditnak még férje életében legnagyobb öröme a gyermekei voltak. Ezekért élt. Ők foglalták le minden idejét, miattuk maradt el a ársas összejövelekről. Mikor a gyermekek már annyira felnőttek, hogy iskolába járhattak, az ő gondos anyai örködése tanulásukra is kiterjedt. Az írás elemeit még otthon sajátították el, otthon tanulták meg az Istent imádni az anya vallásos áhitatával. A nagyobbacska fiukat aztán iskolába küldte Kolozsvárra. Itt Pataki István gondos felügyelete alatt tanultak a gyermekek. Az anya állandóan érdeklődik az előmenetelük, magaviseletük után. S mily nagy öröme van, ha jót hall felőlük!

Leányait otthon maga mellett nevelte. Oktatta őket a háztartásban, a gazdaság vezetésében, a mint őt tanították, nevelték, a mint ő látta otthon és másoknál. Szelidségre, vallásosságra szoktatta leányait, hogy majdan jó feleségek és jó anyák legyenek.

A fiúk neveltetésére nézve a levelekben kevés adatot találunk. Tudjuk, hogy ez időben szokásos volt, hogy a fejedelmek, főúri családok szegényebb, tehetséges diákokat saját költségükön külföldön kiképeztettek s mikor ezek hazajöttek, a család körében teljesítettek papi vagy nevelői szolgálatot. Így volt ez Teleki Mihálynál is, ki az iskolákra, neveltetésre többször áldozott. Bizonyítja ezt egy egyezség, melyet Teleki Mihály Füsi Lőrinczczel 1688 junius 22-én Fogarasban kötött. Füsi Lőrincz Teleki segítségével »megjárta a felső Académiákat«, kötelezte magát, hogy Telekit ezután is hűségesen szolgálja. Ha valamely egyházban időközben megválasztanák, ezt Telekinek azonnal megjelenti és az ő beleegyezése nélkül hivatalát el nem foglalja. De ha azt elfoglalta és jötevője kívánná, azt azonnal otthagyja, hogy neki továbbra is szolgáljon. Ha e fogadalmát nem tartaná meg, a neveltetésére fordított 1.000 forintokat tartozik visszafizetni.¹⁾

Teleki az 1683 junius 25-én kelt végrendeletében is említést tesz arról, hogy az iskolákra és diákok tanítására áldozott:

»Colosvári s — Enyedi scholákban levő Alumnusim tartásokat s — a' fejevári Scholában levő Pataki ifjakhoz mutatott beneficiumot tisztem után való fizetésemből vittem véghez, Isten engemet ki vivén ez világból, vagy éltemben azok mellől el esvén, tudom arra nem érkeznek maradékim, hogy azokat sustentalhassák, és a' miket én oda adtam, véghez nem vihetik: így azért minthogy ez nemis kényszerítésből volt, azt nemis kívánhatták egygyik Scholabeliek is.

A' Colosvári Scholához attam ezer forintot, ezzel jószágot-e vagy Dézmát váltottak a' Collegium számára, azt mostis oda hagyom, abbul tarthatnak mindenkor öt Deákot s hatotis.

A' fejevári Pataki Deákok számára, ha mégis itben lesznek, az

¹⁾ Gr. Teleki Nemz. It. Uj rendezés 2.847.

én holtom utánis adgyanak, a' jószágok kezeknél maradván, húsz kis köből buzát, egy szalonnát, egy tömlő túrót.«¹⁾

1688 július 11-én Teleki a karikai táborból küldött haza egy Memoriálét, melyben szintén intézkedik a deákok és alumnusai taníttatása íránt. Intézkedik, hogy míg gyermekei otthon vannak, Füsy tanítsa őket, s ez addig el ne menjen külföldre, míg a kapott 123 aranyról reversálist nem ad. Egy deákot orvosi fakultásra küldött, s mikor elment, annak adott 600 forintot, most végrendeletében hagy még neki 100 aranyat. Komárominak adott harmadfél-száz aranyat, de ennek többet ne adjanak, — írja — mert megmondta neki, hogy csak 3 évig maradjon külföldön. Kölösöczi debreczeni pap fiának is adott 120 aranyat. Továbbá meghagyja, hogy a fehérvári, enyedi és kolozsvári iskoláknak a szokásos 100—100 forintokat ez évben is küldjék meg.²⁾

A Teleki családnak ulummusa volt Pataki István is, ki 1690. év végén tanította Kolozsváron a fiukat és Nánási Mihály is, ki Teleki halálakor Küküllőváron volt pap.³⁾ Csepregi Mihály szintén ilyen pártfogoltja volt, ki azonban Marosvásárhelyen papi állást kapván, kérte Juditot, hogy mentse fel a tanítás kötelezettsége alól.⁴⁾ Csepreginek csak 50 frt fizetése volt mint nevelőnek s e kis fizetésből nem tudott jól megélni.⁵⁾ Valószínűleg ez is hozzájárult, hogy a tanítást a jövedelmezőbb papi állással akarta felcserélni. Juditnak azonban sehogysem volt kedvére, hogy a nevelő elmegy, nem akarta felmenteni a tanítás alól, s szemére vetette, hogy azért küldre őt az ura nagy költséggel külföldre, hogy fiainak vezetője legyen s most a jótéteményt ezzel hálálja meg. Még a kolozsvári kollégium, — mely Csepregit egyik tanárának akarta megtenni — is latba vetette tekintélyét a nevelő elbocsátása érdekében, de ez sem használt. Judit még a Gubernátornál is panaszt tesz Csepregi ellen, hogy az már azelőtt is elment az ő beleegyezése nélkül Bonczhidára és most is ugyanazt tette. Tanárnak ment, pedig az lenne kötelessége, hogy a fiait tanítsa. Okul hozza fel Csepregi, hogy a fiai rossz, szófogatlan gyermekek, mely pedig csak rágalom.⁶⁾

A gyermekek most Nagyenyedre kerülnek, honnan Enyedi István tanár értesíti Telekinét gyermekei előmeneteléről és magukviseléséről. Nincs mit szomorkodnia az anyának, kinek ilyen jó fiai vannak, írja. Pál fia tanul legjobban, ki philosophiában és históriában igen kiváló, de azért nem illeti Józsefet sem panasz, mert ez még theologiát is

¹⁾ Gr. Teleki Nemz. It. Dipl. 8.953.

²⁾ U. o. Dipl. 3.789.

³⁾ Gr. Teleki Nemz. It. Miss. 219.

⁴⁾ U. o. Miss. 193. 1691 májusban.

⁵⁾ V. o. Miss. 266.

⁶⁾ Gr. Teleki Nemz. It. Miss. 193.

tanul.¹⁾ De a fiúk nőnek s elhagyják a középiskolát. Sándor, Pál és László Bécsbe mennek egyetemet hallgatni. Előkelő társaságba kerülnek, hol nagyon kedvelik őket. A császár, miniszterek, generálisok kegyeltjei lesznek. De a társaságba járás sok pénzbe kerül és az anya, ki őket nagyon szigorúan tartja, csak szűken látja el pénzzel s folyton takarékosagra inti őket. S a fiúk hallgatnak anyjukra, kivel mindig a legnagyobb tisztelet hangján beszélnek. Segitenek anyjuknak a bevásárlásoknál, Sándor fia szerez be neki mindent Bécsben, segitenek a levelezéseknél, sőt a gazdaságban is. Az anya büszke derék fiaira, kikről csak jót hall. De meg-megremeg szíve, ha neki nem tetsző dolog jut füléhez: Pál meg László nősülni akarnak. De megnyugszik, midőn Vass György azt írja, hogy ne szomorkodjék, mert ő ilyen szándékot nem vett észre sem egyiknél, sem a másiknál. Hát még midőn egy szomorú hír jön, hogy Mihály fia összeesküvésbe keveredett.²⁾ Szalad szegény anya fűhöz-fához. Könnyörög a generálisnál, felhossa ura érdekeit s a másik 4 fiáét, kik a császár kegyében állanak. S az anya könnyörgése megmenti Mihály fiát. De a sok gond mellett, mit a szerető féltés okoz, örömei is vannak. Leányai jóformán mind férjhez mentek, s 1703-ban Pál fiának is megszületik az első gyermeke.

Minden megvolt már: unokák, szép gyermekek, kiterjedt család, gazdagság, de Judit most sem pihen, hanem fáradhatatlanul dolgozik élte utolsó percéig. Még halála előtti napon sajátkezüleg rendelkezett félretett 350 drb. aranyáról, melyből unokájának ifj. Teleki Mihálynak 100-at, hű emberének 60 aranyat hagyott és másnap 1707 február 14-én meghalt Beszterczen. Haláláról menyee Teleki Pálné Vay Kata családi feljegyzéseiben olvassuk:

»Anno 1707 14 februárii vett el az én Istenem az én édes anyám helyett való jó asszonyomat, nékem kimondhatatlan nagy keserűségemre 12 és 1 óra között, hitinek nagy erejével, lelkinék reményével, másoknak jó példa hagyásával.«³⁾

Idevonatkozólag ifjabb Teleki Mihály naplójában ezt találjuk:

»Vigesima octava, Ez nap a Gernyeszegre rugaszkodtam volt, hogy az szegény üdvözült asszonyom anyám temetése iránt dispositiót tehessek. Vissza is mentem Marosvásárhelyre ez nap.

1707. II. 14. Veér Judit halála Beszterczen.

1707. IV. 10. Veér Judit eltemetése Gernyeszegen.«

A temetés II. Rákóczi Ferencz iktató országgyűlése alatt volt. A temetésről ifjabb Teleki Mihály kurucz tábornok naplójában hosszasan ír. Leírja, hogy nagy gyülekezet, mely előkelő emberekből állott, vett

¹⁾ U. o. Miss. 237.

²⁾ Gr. Teleki Nemz. Miss. 235.

³⁾ Genealogiai füzetek 1508.

részt a temetésen. Mikor kihozták a testet a palotából, a papok éneklők és deákok már a templom előtti szinben várták. Itt egy prédikációt és egy imát tartottak.

A tábornok II. Rákóczi Ferencz fejedelmet is meghívta a temetésre, ki el is jött volna »ha maga gr. Pekri Lőrincz és Vai Ádám urak el nem tanácsolták volna.«¹

Igy Veér Juditot nagy családja, kiterjedt rokonsága, ismerősei és tisztelői kísérete mellett tették örök nyugalomra. Egy sírboltban pihent férjével s a tudomány a kegyeletnek tett eleget akkor, midőn két századda később 1908-ban felkutatja és meg is találta sírjukat a gerneszezi templomban levő családi sírboltban.²)

¹) Genealogiai füzetek 1908. 82.

²) Dr. Posta Béla, Kelemen Lajos, ifj. Biás István: Teleki Mihály temetkezése.

